

БАНКІВСЬКИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

БАНКІВСЬКИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ

Опорний конспект лекцій

Чернівці

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

2023

УДК 336.71(477)(075.8)
Б 231

Друкується за ухвалою Вченої ради економічного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(протокол № 3 від 18.10.2023 р.)

Б 231   **Банківський** бізнес в Україні : опорний консп. лекцій / укл.:
О. М. Гладчук. Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича,
2023. 72 с.

Опорний конспект лекцій зорієнтований на освітню програму підготовки магістрів за спеціальністю «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». Видання містить короткі конспекти лекцій, запитання та завдання для самоперевірки, а також список рекомендованих літературних джерел з курсу «Банківський бізнес в Україні».

Для здобувачів вищої освіти різних спеціальностей денної та заочної форм навчання.

УДК 336.71(477)(075.8)

©Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2023

© Гладчук О. М. (укладач), 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. СУЧАСНИЙ СТАН ЗДІЙСНЕННЯ БАЗОВИХ ОПЕРАЦІЙ УКРАЇНСЬКИМИ БАНКАМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ	
Тема 1. Сучасний стан та організаційний розвиток банківського бізнесу в Україні	5
Тема 2. Ресурсна база українських банків: джерела формування та напрямки використання	12
Тема 3. Актуальні аспекти сучасного стану розвитку банківського кредитування в Україні	23
Тема 4. Функціонування та перспективи розвитку платіжних систем в Україні	31
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	
Тема 5. Інвестиційна діяльність українських банків.....	38
Тема 6. Банківське регулювання та банківський нагляд в Україні.....	46
Тема 7. Розвиток банківського бізнесу України в умовах євроінтеграції	58
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	70

ПЕРЕДМОВА

Освітня компонента «Банківський бізнес в Україні» належить до вибірових навчальних дисциплін циклу професійної підготовки магістрів спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». Вона формує у здобувачів вищої освіти базові знання з питань стратегічного розвитку та актуальних проблем функціонування банківського бізнесу в Україні.

Мета навчальної дисципліни «Банківський бізнес в Україні»: поглибити знання здобувачів з питань стратегічного розвитку банківського бізнесу в Україні. Перевагами вивчення цієї дисципліни - отримання здобувачами поглиблених знань і вмінь щодо визначення основних проблем функціонування банківської сфери України та можливих шляхів їх подолання, а також виокремлення основних напрямків стратегічного розвитку банківських установ України.

Запропоновані методичні матеріали систематизують базову інформацію з курсу «Банківський бізнес в Україні» та будуть корисними для здобувачів вищої освіти різних спеціальностей денної та заочної форм навчання.

Змістовий модуль 1. Сучасний стан здійснення базових операцій українськими банками і перспективи їх удосконалення

ТЕМА 1. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

- 1.1. Сучасний стан розвитку банківського бізнесу в Україні.
- 1.2. Основні проблеми у функціонуванні українських банків.
- 1.3. Тенденції організаційного й регіонального розвитку банківської системи України.

1.1. Сучасний стан розвитку банківського бізнесу в Україні

Ведучи мову про сучасний стан банківської системи України, необхідно відзначити, що війна та політична нестабільність, значна інфляція, загальна економічна дестабілізація негативно впливають на функціонування банківського сектору і показники діяльності банківських установ України. Важливою характеристикою сучасного стану української банківської системи, є активність впливу НБУ на процеси функціонування банківської системи. Складно однозначно оцінити політику «оздоровлення» банківської системи, яку проводило і проводить НБУ. З одного боку, виведення з ринку та ліквідація неплатоспроможних банківських установ і банків, які зумисно порушували діюче законодавство, має позитивно впливати на прозорість банківського сектору. З іншого ж - значне зменшення кількості банків може призвести до зниження рівня конкуренції і погіршення умов надання банківських послуг.

Кількість працюючих в Україні банків за 2018-2022 рр. можна побачити в Таблиці 1. За останні роки кількість функціонуючих банків значно зменшилась. У 2023 році на ринку працює 64 банки. Проте варто підкреслити, що незважаючи на зменшення кількості банків і труднощі у їх діяльності, збільшуються активи системних банків та банківського сектору України загалом, тобто підвищується їх потужність та стабільність.

Таблиця 1

**Динаміка основних показників розвитку банків України,
одиниці та млрд грн.**

Показник	Станом на					
	01.01. 2018	01.01. 2019	01.01. 2020	01.01. 2021	01.01. 2022	01.01. 2023
Кількість банків	82	77	75	73	71	67
з них: з іноземним капіталом	38	37	35	33	33	30
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	18	23	23	23	23	22
Активи	1867,7	1359,7	1981,6	2209,3	2053,2	2353,9
Кредити надані клієнтам	1036,7	1118,9	1033,4	960,6	1065,3	1036,2
Вкладення в цінні папери та довгострокові інвестиції	425,8	480,6	539,5	791,4	829,9	1022,6
Власний капітал	161,1	154,9	199,9	210,6	255,5	218,5
Зобов'язання	1190,5	1204,7	1293,4	1612,2	1797,7	2135,0
Кошти суб'єктів господарювання	404,0	406,4	498,2	646,5	758,4	889,5
Кошти фізичних осіб	478,1	508,5	552,1	681,9	726,9	933,2
Фінансовий результат	-25,9	22,3	58,4	41,3	77,5	24,75

На даний час банківський бізнес в Україні перебуває хоча й у складному, проте досить стабільному стані. Найбільші системно важливі банки перебувають у власності та під контролем держави, що дає змогу ефективніше впливати на функціонування банківської системи, однак суперечить головним принципам ринкової економіки.

1.2. Основні проблеми у функціонуванні українських банків

Задля детальнішого аналізу сучасного стану банківської системи України необхідно конкретизувати актуальні проблеми і фактори, які стримують розвиток українських банків. Найбільш гострими проблемами функціонування сучасної банківської системи є:

- війна РФ, її негативний вплив на функціонування банків, населення, суб'єктів господарювання та державних органів;
- катастрофічне зниження коефіцієнта монетизації економіки (майже 40%);
- високий рівень облікової ставки (на початку 2023 року - 25% і 22% з липня 2023 року);
- значна частка державних банків (майже 60% активів банківської системи належить державним банкам);
- зростання недовіри населення до українських банківських установ;
- негативний вплив політичної нестабільності;
- суперечливий механізм рефінансування НБУ;
- девальвація гривні;
- зростання вартості кредитних ресурсів;
- зниження рівня якості і обсягів кредитних портфелів банків;
- недостатній рівень якості ризик менеджменту в банках;
- неефективна діяльність фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Негативний вплив війни та політичних процесів на функціонування банківської системи відображається у загостренні їх економічних проблем, які спричинені утратою значної частини банківських філій і відділень, а також активів банків на окупованих територіях, блекаутами, стрімким відтоком вкладів, зростанням кредитної заборгованості тощо. Більшість клієнтів банків зазнали значних матеріальних утрат у зв'язку з війною, що зменшило потенційні можливості банків залучати ресурси, необхідні для здійснення кредитно-інвестиційних операцій.

Важливою залишається проблема рефінансування банків, які перебувають у кризовому стані. Суть цієї проблеми полягає у тому, що деякі банки після одержання рефінансування НБУ не мали змоги повернути борги НБУ та збанкрутували. Отож даний інструмент рефінансування виявився малоефективним і мав підґрунтя для економічних зловживань керівництвом недобросовісних банків.

Девальвація гривні теж негативно впливає на стан вітчизняної банківської системи. Зростає проблемна заборгованість клієнтів перед банківськими установами (валютні іпотечні кредити стали проблемними для більшості банківських позичальників). Також зростають валютні активи і зобов'язання, виникає необхідність докапіталізації більшості банків. За оцінками експертів, банківський сектор України ще необхідно докапіталізувати більш ніж на 100 млрд. грн., і це при умові припинення девальвації.

Ведучи мову про проблему подорожчання кредитних ресурсів, необхідно зазначити, що у 2022 році НБУ підняв облікову ставку до 25% для стримування інфляції в Україні. Станом на липень 2023 р. облікова ставка складає 22%. Такі дії не дають банкам активно виконувати одну з основних своїх функцій - кредитувати економіку, оскільки клієнтам в кризових умовах складно реалізувати високоприбуткові проекти.

Кожен український банк у своєму кредитному портфелі має проблемні кредити, які не повертають клієнти, тому важливо регулярно здійснювати моніторинг і лімітування допустимого рівня таких кредитів відносно загального обсягу виданих позик і прийняттого рівня фактичного кредитного ризику.

Найбільш важливим заходом НБУ останнім часом стало використання режиму інфляційного таргетування (публічне оголошення кількісних цілей з інфляції і зобов'язань НБУ їх досягати). Головним інструментом монетарної політики і операційним орієнтиром за такого монетарного режиму виступає процентна ставка.

Для розв'язання існуючих проблем українського банківського сектору і нормалізації стану його функціонування варто вживати системні заходи, які будуть спрямовані на стабілізацію політичної і загальноекономічної ситуації,

відновлення довіри до банків та підвищення рівня ефективності заходів впливу НБУ у сфері регулювання та контролю стану розвитку української банківської системи.

1.3. Тенденції організаційного й регіонального розвитку банківської системи України

Відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність», банківська система нашої країни складається із НБУ й інших банків, філій іноземних банківських установ, які працюють в Україні. НБУ - перший рівень банківської системи, а інші банки – другий рівень. Однак зазначимо, що структура банківської системи країни загалом, залежить від сформованих взаємовідносин і взаємозв'язків між банками другого рівня, а також від організаційної структури банківських установ, охоплюючи їх філії і підрозділи. Основними характерними ознаками сформованої структури банківської системи країни є кількість діючих банків, організаційно-правова форма їх господарювання, їх територіальне розміщення у країні.

Динаміку кількості функціонуючих в Україні банківських установ наведено у Таблиці 1. Загальна кількість банків протягом останніх років дуже зменшилася і складає 65 офіційно зареєстрованих банків (станом на 01.06.2023), з яких 5 банків – державні: «Приватбанк», «Укргазбанк», «Укресімбанк», «Сенс банк» (колишній «Альфа-банк») та «Ощадний банк України», «Пінбанк» на разі проходить етап ліквідації або ж націоналізації в майбутньому. Однак необхідно відмітити, що реально діючі банки складають близько 80% зареєстрованих.

Протягом останніх років також зменшилася кількість банків з іноземним капіталом (з 38 до 30 банків), але їх частка залишається досить високою 45-46%, що свідчить про достатню привабливість вітчизняного ринку банківських послуг для іноземних інвесторів.

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо форми створення банків та розміру статутного капіталу», з 4 жовтня 2006 року банки можуть створюватися тільки в організаційно-правовій формі публічного (відкритого) акціонерного товариства або кооперативного банку.

На даний момент в Україні немає зареєстрованих кооперативних банків. Відзначимо, що кооперативний банк – це спеціалізоване кредитно-фінансове підприємство, створене кооперативними підприємствами та пайовиками (фізичними особами) на основі колективної та державної власності, демократичного характеру вибору керівних органів та прийняття рішень з метою пільгового кредитування дрібних і середніх підприємств та жителів (передусім у малих містах, сільській місцевості) і надання інших послуг на вигідніших, порівняно з комерційними банками, умовах. Вони покликані, передусім, надавати дешеві позички та інші послуги своїм членам не з метою привласнення максимальних прибутків, а надання фінансової взаємодопомоги. Демократичні умови організації кооперативних банків виявляються у тому, що кожен учасник кооперативного банку незалежно від розміру своєї участі у капіталі банку (паю) має право одного голосу без права передачі його іншим уповноваженим особам. Тому необхідно сприяти створенню кооперативних банків (можливо, частково шляхом перетворення великих кредитних спілок у кооперативні банки), які діють практично в усіх розвинених країнах світу, важливе місце яких обумовлене, передусім, сприянням розвитку кооперативних підприємств.

Наступним кроком в аналізі структури банківської системи є раціональність розміщення банківських установ другого рівня на території України. Найбільша кількість банків знаходиться у найбільш економічно та промислово розвинених центрах країни – це такі міста, як Київ, Дніпро та Львів. Станом на початок 2023 року Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Кропивницька, Миколаївська, Сумська, Чернівецька, Тернопільська, Рівненська, Черкаська, Хмельницька, Херсонська, Донецька, Луганська область, АР Крим узагалі не мають зареєстрованих на своїй території банків, а лише відділення та філії. У Закарпатській, Харківській та Полтавській області зареєстровано по 1 банку. У Запорізькій, Одеській та Чернігівській області зареєстровано по 2 банки. У Львівській та Дніпропетровській області зареєстровано по 4 банки, зате в м. Київ зареєстровано 48 банків.

Звісно, що чим краще розвинутий банківський бізнес в регіоні, тим інтенсивніше там розвивається підприємництво, що веде до стимулювання економічних процесів та до поліпшення рівня життя населення. Така нераціональна територіальна структура призводить до жорсткої конкуренції банків у великих промислових центрах та монополізму кількох банків у менш розвинутих регіонах. Тому НБУ повинен стимулювати розвиток невеликих регіональних банків, які в подальшому можуть стати основою розвитку економіки регіонів.

В умовах розвитку інтеграційних процесів удосконалення структури банківської системи країни має розглядатися як одне з пріоритетних завдань розвитку як банківської системи, так і національної економіки в цілому.

Завдання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте сучасний стан і перспективи розвитку банківської системи України.
2. Розгляньте монетарну політику НБУ в умовах економічного зростання.
3. Проаналізуйте конкурентоспроможність банківської системи України та шляхи її підвищення в контексті євроінтеграційних процесів.
4. Охарактеризуйте необхідність чіткого структурування вітчизняної банківської системи.
5. Обґрунтуйте необхідність створення в Україні ланки спеціалізованих комерційних банківських установ.
6. Опишіть потребу в посиленні регіональної складової розвитку банківської системи України.

ТЕМА 2. РЕСУРСНА БАЗА УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ: ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ТА НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ

2.1. Проблеми капіталізації банківських установ України.

2.2. Потенційні шляхи підвищення рівня капіталізації банків України.

2.3. Проблеми удосконалення регулювання капіталу банків в Україні.

2.4. Проблеми залучення ресурсів українських банків.

2.1. Проблеми капіталізації банківських установ України

Капітал банків виконує захисну, оперативну та регулюючу функцію. Формується він переважно зі статутного капіталу, резервного капіталу й нерозподіленого прибутку. Достатність капіталу є показником надійності та платоспроможності банків, від неї багато у чому залежить фінансовий результат діяльності та можливість розширення асортименту послуг. Саме тому проблема недостатньої капіталізації банків і пошук шляхів її розв'язання залишаються надзвичайно актуальними. Проблема капіталізації банків – це:

- по-перше, проблема недостатньої адекватності капіталу банків щодо обсягу згенерованих ними активів;
- по-друге, проблема загальної фінансової стабільності та автономності банківської системи, тобто проблема відповідного обслуговування банками взятих на себе зобов'язань;
- по-третє, проблема формування фінансової основи всієї банківської системи.

Аналізуючи питання капіталізації банківської системи України, перш за все варто акцентувати увагу на динаміці показників власного, статутного і регулятивного капіталу, порівнювати темпи зростання капіталу й активів, вивчати дотримання банками нормативу адекватності регулятивного й основного капіталу.

Таблиця 2

Динаміка показників капіталу українських банків

Показники	Станом на						
	01.01. 2018	01.01. 2019	01.01. 2020	01.01. 2021	01.01. 2022	01.01. 2023	01.07. 2023
Власний капітал, млрд. грн.	161,1	155,0	199,9	209,5	255,5	218,1	267,7
Статутний капітал, млрд. грн.	495,4	465,5	470,7	479,9	481,5	407,0	405,4
Регулятивний капітал, (Н1) млрд. грн.	115,8	126,1	150,3	182,3	211,7	211,1	245,5
Норматив достатності регулятивного капіталу (Н2), %	16,10	16,2	19,7	21,0	18,0	19,7	23,8
Норматив достатності основного капіталу (Н3), %	н.р.	н.р.	13,5	15,7	12,0	13,1	14,5

Як видно з Таблиці 2, протягом 2018-2023 років власний капітал українських банків поступово зростає, але він значно менший від його головної складової – статутного капіталу, що зумовлено значним розміром непокритих збитків у складі власного капіталу банківських установ. А от статутний капітал банків дещо зменшився за останній рік у зв'язку з тим, що український ринок покинуло 6 банківських установ.

Регулятивний капітал та нормативи достатності регулятивного й основного капіталу банків свідчать про якість сформованого банками власного капіталу, за останні роки вони

також зросли, що позитивно характеризує стан капіталізації українських банків.

Важливим індикатором рівня капіталізації банків є співвідношення сукупного банківського капіталу до ВВП. Існує мінімально необхідне нормативне значення цього показника, яке становить близько 6% від ВВП. В Україні рівень капіталізації банків хоч і зростав, але ще недостатній, так у 2017 році він склав 5,4%, проте вже у 2023 році – 4,8%.

Причиною інтенсивного зростання капіталізації банків до 2014 року став швидкий приріст капіталу банків, пов'язаний із входженням у вітчизняну банківську систему нових інвесторів. Однак уже з 2015 року зі зменшення кількості працюючих в Україні банків зменшилась і їх капіталізація. Важливим моментом у розв'язанні проблем недостатньої капіталізації банків стало обов'язкове збільшення обсягу мінімального регулятивного капіталу банків зі 120 млн грн до запланованих 500 млн грн. Проте майже третина банків акумулювали лише 200 млн грн регулятивного капіталу, які були необхідні для першого етапу підвищення, а от перейти до другого етапу підвищення регулятивного капіталу до 300 млн грн вже не змогли, і НБУ прийняв рішення про фіксацію мінімального розміру регулятивного капіталу на рівні 200 млн грн.

На поточний момент рівень капіталізації банківської системи недостатній у зв'язку з тим, що інвестори вилучають свої кошти, а населення – депозити у зв'язку з економічною нестабільністю, що підриває надійність вітчизняної банківської системи.

Зазначені проблеми капіталізації також супроводжуються і такими обставинами:

По-перше, оцінка капіталу банків може бути спеціально завищена, що пов'язано із переоцінкою основних засобів банків; включення до складу активів, які розраховуються для показника капіталізації, вартості сумнівних і безнадійних кредитів, які в загальному кредитному портфелі банків за нормативом не мали б перевищувати 5%, але в багатьох банках їх частка сягала до 20%.

По-друге, зниження прибутку банків є природним наслідком надання дешевих кредитів і залучення дорогих

депозитів. А саме отриманий прибуток є важливим внутрішнім джерелом зростання капіталу банків. Подальше підвищення ставок кредитування цілком логічно призвело до скорочення попиту на кредитні ресурси, тож нормативу адекватності регулятивного капіталу стало важко дотримуватися багатьом банкам.

2.2. Потенційні шляхи підвищення рівня капіталізації банків України

Потенційно можливими шляхами підвищення рівня капіталізації банків України є:

1. Збільшення капіталу банків завдяки розміщенню акцій власної емісії, але з часом це може призвести до знецінення акцій та зменшення показника рентабельності капіталу.

2. Збільшення капіталу за допомогою випуску депозитних сертифікатів, банківських облігацій – проблема цього шляху в тому, що інвестори не мають упевненості в тому що банк зможе повернути запозичені йому кошти, тому держава повинна розробляти стратегію щодо стимулювання вітчизняних інвесторів вкладати кошти в банківську сферу.

3. Збільшення капіталу банку за рахунок нерозподіленого прибутку, проте не кожен банк зможе використовувати цей спосіб підвищення капіталізації, оскільки багато банків України за останні роки були збитковими.

4. Зменшення обсягів ризикових активів, які потребують формування значних резервів.

У тих обставинах, у яких на даний момент перебуває банківська система України, важливе також посилення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи України. Даний шлях припускає формування банківських об'єднань і злиття банків. Варто відзначити, що у світовій практиці стимулювання процесів злиття та поглинання дуже розповсюджене, особливо в кризових умовах. Це б дало змогу посилити стійкість усієї банківської системи. Збільшення рівня капіталізації вітчизняних банків підсилить їх конкурентоспроможність на світовому фінансовому ринку і

забезпечить фінансову сталість усієї економіки України на дорозі інтеграції у світове господарство.

2.3. Проблеми удосконалення регулювання капіталу банків в Україні

У період нестабільності в економіці та будь-яких кризових явищ особливо зростає роль регулювання та нагляду НБУ. Банківський нагляд здійснюється через систему спеціальних заходів, а саме: превентивні та протекційні заходи. Основною формою превентивних заходів банківського нагляду є економічні нормативи. Головними з них відповідно до рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду і більшості нормативно-правових актів центральних банків країн світу, в тому числі — України, є нормативи капіталу:

- Н1 – мінімальний розмір регулятивного капіталу (нормативне значення – не менше 200 млн грн.);
- Н2 – адекватності (достатності) регулятивного капіталу (нормативне значення - не менше 10%);
- Н3 – (адекватності) достатності основного капіталу (нормативне значення - не менше 7%).

Динаміка значень економічних нормативів капіталу загалом по банківській системі (наведена в Таблиці 2) відображає загальний стан системи і дозволяє отримати регулятору інформацію про погіршення платоспроможності банківської системи та на цій основі прийняти необхідні управлінські рішення.

Проблема капіталізації банків стала відчутною практично з початку формування вітчизняної банківської системи. Уже з 1993 року банки банкрутували, навіть повністю не сформувавши статутний капітал. З 1995-го НБУ почав посилювати вимоги до розміру капіталу банків.

НБУ з 01 січня 2019 року відновив необхідність дотримання банками нормативу достатності основного капіталу (Н3), який визначається як співвідношення основного капіталу до суми активів і позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти ризику і має бути не менше ніж 7%.

Банки, відповідно до чергових змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків повинні формувати буфери капіталу, а саме: буфер запасу (консервації) капіталу, контрциклічний буфер, буфер системної важливості та буфер системного ризику, понад нормативне значення нормативу достатності основного капіталу (НЗ) так:

1. Буфер запасу (консервації) капіталу потрібно накопичувати банкам у періоди економічного зростання задля компенсації можливих утрат, які зазвичай виникають за умов загальноекономічного спаду в країні. Його розмір, за визначенням НБУ, має складати 0-2,5%.

2. Контрциклічний буфер капіталу банків повинен забезпечити банківську систему країни від акумуляції ризиків у часи кредитної експансії банків. Він розраховується у розмірі 0-2,5% від загального обсягу ризику банківської установи. Конкретний розмір контрциклічного буфера капіталу для банку визначається рішенням Правління НБУ, при значній кредитній активності банківської установи.

Окрім цих буферів, системні банки формують буфер системної важливості, його розмір установлюється диференційовано від 1 до 2% та залежить від категорії системної важливості банківської установи.

Отже, вимоги до капіталу банків України динамічно змінюються, ураховуючи вимоги Базельського комітету і реалії економічного середовища України. Можливо, доцільно було б у подальшому врахувати попередній досвід НБУ щодо прив'язки показників капіталу до євро, що дасть змогу уникнути знецінення капіталу банку. Необхідне застосування НБУ селективної політики щодо розвитку та діяльності банків з урахуванням регіональних особливостей розвитку економіки і соціальної сфери; стимулювання державою створення умов максимального сприяння капіталізації банків на регіональному рівні; запровадження механізму докапіталізації найбільших банків; розроблення стратегії виходу з ринку неплатоспроможних і нежиттєздатних банків шляхом їх реорганізації чи ліквідації.

Для досягнення максимального ефекту при збільшенні капіталізації банків можливе втручання держави у процес формування їх ресурсів через:

- сприяння розвитку недержавного пенсійного забезпечення, страхового бізнесу, інститутів спільного інвестування, фінансових компаній, що забезпечить зростання довгострокових вкладень;

- фінансову підтримку Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, розширення сфери його діяльності і на клієнтів - юридичних осіб;

- документально закріплена система проведення фінансового моніторингу залучених ресурсів: перевірка їх походження, достовірності наданої інформації, правочинності документів клієнта;

- систему допомоги НБУ комерційним банкам, яка б дозволила використати короткострокові ресурси для активних операцій, не переймаючись рівнем ліквідності капіталу.

2.4. Проблеми залучення ресурсів українських банків

У процесі діяльності банки використовують не лише власні, а й залучені кошти різної строковості, валюти та ціни. Якість сформованих ресурсів впливає на результат роботи банку і, зокрема, на процес надання кредитів. Тому важливим моментом є формування такої ресурсної бази, яка б дозволила використати її ефективно для отримання позитивних результатів. Якість сформованих ресурсів визначає політику активних банківських операцій. Оскільки близько 70 % активних операцій займають кредити, то зрозуміло, що насамперед якість ресурсів впливає на кошти, спрямовані на кредитування. Для оптимального розвитку банківської діяльності недостатньо тільки залучити ресурси за низькою ціною, а розмістити за вищою, для цього потрібно сприяти формуванню ефективної системи управління ресурсами.

Аналіз діяльності банків на ринку депозитів показує, що формування таких ресурсів банки, в основному, здійснюють у сфері:

- а) домашніх господарствах залежно від:
- обсягів і своєчасності отримання заробітної плати населенням;
  - довіри населення до банків;
  - економічної ситуації в країні та на валютному ринку, курсу валют;
  - політики, яку проводять банки на ринку депозитів, умов депозитних взаємовідносин;
- б) нефінансових корпорацій залежно від:
- кон'юнктури ринку діяльності нефінансових корпорацій, обсягів виробництва та реалізації продукції;
  - ефективності економічних зв'язків, рівня конкуренції на ринку;
  - оборотності коштів, курсу валют, ділових очікувань;
  - взаємовідносин з державними органами контролю та нагляду.

За останні роки у структурі ресурсів банків склалися такі тенденції.

Протягом 2015-2016 рр. обсяг зобов'язань банків скоротився на 31745 млн грн на фоні функціонування банківської системи України в умовах політичної та економічної нестабільності й інфляційних очікуваннях. Кошти суб'єктів господарювання зросли на 56254 млн грн, проте у 2015 р. спостерігалось зменшення коштів фізичних осіб на 27311 млн грн та їх незначне зростання у 2016 р. на 18136 млн грн.

У 2016-2018 рр. майже всі складові джерел банківських ресурсів зростали (окрім строкових вкладів і кредитів від інших банків), а кошти фізичних осіб превалювали над коштами юридичних осіб в банках, і це можна вважати позитивною тенденцією, адже фізичні особи вкладають у банки свої заощадження, а юридичним особам кошти потрібні для розвитку власної діяльності і переважно лише залишки на поточних рахунках зберігаються в банках.

У 2019-2021 роках світова пандемія коронавірусу не вплинула суттєво на динаміку пасивів українських банків і вони продовжували поступово зростати.

Проте на початку 2022 року війна спричинила різкий відтік вкладів з банків, однак вже наприкінці року довіра клієнтів дещо відновилася і банки знову почали накопичувати залучені депозитні ресурси.

Таблиця 3.

**Динаміка структури пасивів українських банків
за 2018-2023 роки, млрд грн.**

Показники	01.01. 2018	01.01. 2019	01.01. 2020	01.01. 2021	01.01. 2022	01.01. 2023
Пасиви	1867,7	1359,7	1981,6	2209,3	2053,2	2353,9
Зобов'язання	1190,5	1204,7	1293,4	1612,2	1797,7	2135,0
Строкові вклади та кредити від інших банків	44,5	42,2	23,9	24,2	24,9	6,5
Кошти суб'єктів господарювання	372,6	406,4	498,2	646,5	758,4	889,5
Кошти фізичних осіб	504,9	508,5	552,1	681,9	726,9	933,2

Даючи якісну характеристику ресурсам банків, треба взяти до уваги такий показник, як коефіцієнт структури зобов'язань, який характеризує стабільність фінансових ресурсів. Він визначається як співвідношення обсягів коштів на поточних рахунках клієнтів до їх строкових депозитів. Він показує ступінь залежності банків від їх ліквідних активів: чим нижча така залежність, тим ефективніше і безпечніше можуть використовуватись ресурси банків. Бажаним вважається значення цього коефіцієнта на рівні 0,5.

Отже, характеризуючи ресурсний потенціал банків, можна зазначити, що основну їх частку складають депозити фізичних і юридичних осіб, залишки коштів клієнтів на поточних рахунках, кошти та капітал банків. Водночас треба звернути увагу на те, що під час формування ресурсів банки під впливом особливостей ситуації були вимушені збільшити свій статутний капітал, що поліпшило їх капіталізацію і здатність поглинати збитки від неліквідних активів.

Головною проблемою наявної ресурсної бази банків є її короткостроковість, а точніше — переважання вкладів на вимогу або до запитання. Депозити до запитання, по-перше, не дозволяють банку впевнено використовувати їх в активних операціях, а, по-друге, можуть миттєво нанести сильний удар по ліквідності банківського капіталу.

Основні напрями збільшення депозитних ресурсів банку такі:

- розвиток нових видів вкладів, які б відповідали зростаючим потребам клієнтів;
- стимулювання залучення ресурсів через збільшення та диференціацію процентної ставки;
- мотивація населення через додаткові пільги, акції та створення умов для довгострокових вкладень;
- удосконалення порядку та методів виплати відсотків;
- використання різних видів цінних паперів;
- підвищення якості обслуговування клієнтів.

Для якісного управління депозитною базою банками повинні виконуватися такі завдання:

- 1) визначення найбільш вигідних клієнтів, тобто таких, які забезпечать більшу стабільність депозитної бази;
- 2) визначення кількості клієнтів, яких необхідно залучати для підтримання заданого обсягу депозитної бази;
- 3) проведення роботи із залучення найбільш вигідних потенційних клієнтів;
- 4) проведення гнучкої цінової політики.

Отже, основними економічними й організаційними перспективами зростання ресурсної бази українських банків є:

- стимулювання розвитку міжбанківського кредитування, як короткострокового так і довгострокового;
- нарощення статутного капіталу;
- сприяння залучення ресурсів через застосування гнучкої цінової політики для кожного клієнта з застосуванням різних процентних ставок;
- удосконалення системи банківського моніторингу за банківськими ризиками;

- оптимальне залучення та використання наявних банківських ресурсів для реалізації різних проєктів розвитку вітчизняних підприємств;

- стимулювання розвитку низки сучасних додаткових банківських послуг клієнтам з використанням інтернет-банкінгу та мобільного банкінгу, підвищення якості обслуговування своїх клієнтів.

Перспективне збільшення рівня капіталізації вітчизняних банків забезпечить динамічне й ефективне функціонування всієї банківської системи України, сприятиме зростанню її конкурентоспроможного потенціалу у задоволенні потреб економіки у фінансових ресурсах.

Завдання для самоконтролю:

1. Проаналізуйте причини відставання темпів капіталізації вітчизняних банків від темпів зростання їх активів і пасивів.

2. Розгляньте можливості використання іноземного капіталу для нарощування капітальної бази банків України.

3. Охарактеризуйте шляхи збільшення капіталу банку.

4. З'ясуйте актуальність застосування в Україні підходів Базельського комітету з банківського нагляду щодо регулювання достатності банківського капіталу.

5. Обґрунтуйте причини недостатності ресурсної бази комерційних банків України.

6. Визначте фактори, що ускладнюють стабільний приріст заощаджень фізичних осіб в Україні.

7. Запропонуйте можливі шляхи повернення довіри населення до банків як метод збільшення ресурсної бази комерційних банків України.

ТЕМА 3. АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Сучасний стан розвитку банківського кредитування в Україні.

3.2. Проблеми, які стримують кредитування малого і середнього бізнесу в Україні.

3.3. Основні напрямки відновлення активного банківського кредитування в Україні.

3.1. Сучасний стан розвитку банківського кредитування в Україні

Основною функціонування банків в Україні є надання кредитів та здійснення ефективної кредитної політики, а отже, від кредитних операцій має надходити основна частина доходу банків. Аналізуючи сучасний стан банківського сектору в Україні, відзначаємо фінансовий крах деяких банків через здійснення неефективної та ризикованої кредитної політики. Саме тому актуальною постає проблема вдосконалення кредитної діяльності українських банківських установ.

Українським банкам потрібно здійснювати кредитні операції, із максимально можливим прибутком і низьким кредитним ризиком. Особливістю банківського ринку є можливість досить швидко мобілізувати фінансові ресурси (зокрема, заощадження населення) і здійснювати кредитування, тобто продаж залучених ресурсів на комерційній основі підприємствам, які потребують додаткових фінансових ресурсів задля власного розширення або ж створення нових підприємницьких одиниць.

Ускладнення доступу до кредитних ресурсів, висока ставка позичкового відсотка, зменшення кількості грошової маси в обігу, невизначеність перспектив кон'юнктури ринків та економіко-правового середовища в Україні, значний рівень політичних ризиків дестимулюють інвестування в Україні, сповільнюють темпи кредитування економіки та погіршують якість кредитів, що посилює низхідну динаміку економічного зростання.

Також важливим чинником, що обмежує обсяги кредитування, а також конкурентоспроможність банківської системи України за сучасних умов є недостатній рівень їх капіталізації, який проявляється у тому, що попри зростання капіталу, темпи збільшення капіталу банків не встигають за розширенням їх зобов'язань та активів. Низький рівень капіталізації також сприяє зростанню кредитних ставок та знижує конкурентоспроможність банків.

Однією із важливих проблем банківського кредитування українських банків є високий кредитний ризик. Українські банкіри зазначають, що низький рівень наявного кредитування є наслідком не банківських проблем, а проблем самих підприємств. Для банків ризики є «вічною проблемою», на сьогодні - насамперед ризики, пов'язані із корпоративним керуванням, а саме ризики зумисного неповернення кредитів, тобто злочинство і шахрайство.

Низький обсяг банківського кредитування також пов'язаний із системною нестачею довгострокових залучених ресурсів у банківських установах, ускладненим доступом банків до нових запозичень, в тому числі й на міжнародних ринках, значним погіршенням рівня платоспроможності позичальників банків, а в результаті - зростанням обсягів проблемних кредитів. В українських банків знижується мотивація до кредитування і через існування альтернативних напрямків активної діяльності, а саме – інвестування у низько ризикові, достатньо прибуткові інструменти – ОВДП, військові облігації та депозитні сертифікати НБУ. Частка цих активів банків в українських банків на початок 2023 року становила більше 40% чистих активів усіх банків.

Серед різноманіття проблем кредитування банківськими установами в Україні необхідно виокремити основні:

- війна і нестабільний політичний стан в країні;
- непередбачена та нестабільна економічна ситуація в державі;
- нормативно-правова база в Україні у розрізі банківської сфери є досить недосконалою;
- облікова ставка НБУ висока, через що кредитування досить дороге;
- для клієнтів надаються не вигідні кредитні умови;

- недостатня державна підтримка ринку банківського кредитування;
- недоліки у сучасних системах оцінки кредитоспроможності позичальників;
- відсутність відповідної якості майна під заставу;
- низький рівень довготермінового та інвестиційного кредитування.

Кризові явища в економіці країни та її банківській системі призвели до значного погіршення платоспроможності суб'єктів господарювання і, як наслідок, виникла проблема низькоякісних кредитів, частка яких у портфелях банків доволі значна. Велика кількість прострочених кредитів призводить до втрати довіри до банку з боку вкладників та акціонерів, виникнення проблем з платоспроможністю та ліквідністю, погіршення репутації банку. Крім того, банк несе додаткові витрати, пов'язані з вимогами щодо повернення кредиту, частина активів банку перебуває у формі непродуктивних.

Виділяють такі фактори виникнення проблемної заборгованості в банку:

1. Зовнішні: (політична і правова нестабільність, недосконалість чи зміни у законодавстві; падіння обсягу ВВП; девальвація національної валюти; високий рівень безробіття; високий рівень інфляції та інше).

2. Внутрішні:

2.1. Фактори, пов'язані з діяльністю банку: недостатньо продумана і реалізована кредитна політика банку; низький кваліфікаційний рівень, працівників кредитного відділу; недостатність чи неточність інформації про кредитоспроможність позичальника; кредитування надто ризикованих проєктів; невідповідне структурування кредиту; помилки в оцінці забезпечення за кредитом та неналежний моніторинг наявності або зміни якості чи вартості забезпечення; недостатня перевірка гарантів та поручителів; неналежний контроль виконання умов кредитного договору.

2.2. Фактори, пов'язані з діяльністю позичальника: недостатній рівень якості фінансового управління; несприятливі обставини, пов'язані із забезпеченням по кредиту; погіршення фінансового стану позичальника; зниження обсягів реалізації продукції позичальника та неокупність кредитного проєкту.

Нормативи кредитного ризику банків України за останні роки наведені в наступній таблиці.

Таблиця 5.

Динаміка нормативів кредитного ризику українських банків, %

Нормативи кредитного ризику банків	Станом на					
	01.01. 2018	01.01. 2019	01.01. 2020	01.01. 2021	01.01. 2022	01.01. 2023
Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7 < 25 %)	20,29	19,83	17,61	19,14	18,60	17,80
Норматив великих кредитних ризиків (Н8 < 8-кратного розміру регулятивного капіталу банку)	208,31	176,24	105,00	87,39	72,35	86,33
Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9 < 25 %)	17,89	10,41	7,02	4,10	3,71	2,81

Позитивними тенденціями за останні роки є зменшення кредитних ризиків українських банків за всіма нормативами кредитної діяльності, що демонструє зменшення ризикованості кредитування у 2018-2021 рр. Також позитивним моментом є зменшення частки непрацюючих кредитів у кредитних портфелях банків.

Негативним явищем можна вважати недостатній розвиток лізингових послуг, які надаються банками. Активне впровадження лізингових операцій сприятиме оновленню основних капіталів підприємств завдяки збільшенню можливостей їх доступу до зовнішніх позичкових джерел фінансування. Активніший розвиток лізингового кредитування стимулює зростання ефективності кредитної політики банків, внаслідок формування більш конкурентного середовища між наявними джерелами фінансування.

Негативною рисою кредитної діяльності українських банків є великий розрив у співвідношенні між кредитами, які спрямовуються на торгівлю і кредитами на виробництво та будівництво.

Перспективною формою банківського кредитування залишається факторинг, тобто фінансування під відступлення прав грошової вимоги клієнтів. При факторингу поєднуються кредитування і надання супутніх послуг.

3.2. Проблеми, які стримують кредитування малого і середнього бізнесу в Україні

Згідно з офіційними даними, частка кредитів, виданих малому і середньому бізнесу в Україні, менше 10% від загальної кількості виданих кредитів юридичним особам. Тоді як у ЄС цей показник більше 60%.

Проблеми, які стримують кредитування малого і середнього бізнесу в Україні:

1. Більша частина малого і середнього бізнесу працює за спрощеною системою оподаткування, що у даний момент дозволяє напівлегально «оптимізувати податки». У результаті, нормально працюючий банк ніколи не видасть кредит такій компанії, оскільки це ризик неповернення - 100%.

2. В Україні малі та середні компанії швидко відкриваються і ще швидше закриваються. Немає традиції стабільно працювати через одну компанію і заробляти «репутаційний капітал». Тому дуже часто малі і середні компанії звертаючись до банку по кредити, навіть не відпрацювали й року. Ризик надавати таким

компаніям кредити надто великий, і банки просто бояться, що, отримавши кредит, власник цієї компанії зумисно її збанкрутує і віддавати кредит не буде.

3. Банки в ЄС дуже часто видають кредити малим і середнім компаніям тільки тому, що вони мають довгострокові контракти або ділові виробничі зв'язки з великими корпораціями. В Україні теж є компанії, які працюють у виробничій кооперації з великими компаніями в ЄС, яким банки готові видавати кредити, і видають їх. Але таких компаній у нас в країні дуже мало. В Україні близько половини бізнесу працює в «тіні», а банки не кредитують цю «тінь».

Банківським установам складно адекватно оцінити кредитний ризик позичальників - малих та середніх підприємств, унаслідок відсутності у них достовірної і прозорої звітності, а також недостатнього рівня централізованого відстеження кредитних історій клієнтів банківських установ.

Непрозорість діяльності малих і середніх підприємств є однією із головних проблем банків під час оцінюванні кредитоспроможності потенційних позичальників. На відміну від великих підприємств, малі підприємства не мають фінансової змоги залучати провідні аудиторські фірми, щоб оцінити свій реальний фінансовий стан і можливості отримати та погасити кредити банків. Під час кредитування малих підприємств, оцінка кредитних ризиків здійснюється за внутрішніми банківськими методиками. У результаті затрати на надання кредитів малим підприємствам у порівнянні з потенційним прибутком від такого кредитування, досить великі. Водночас, спеціальні банківські продукти для малих і середніх підприємств наявні у 8 із 10 банківських установ.

Незважаючи на посилення вимог до малих підприємств при видачі кредитів, рівень простроченої заборгованості в сегменті малого та середнього бізнесу продовжував зростати. Основними причинами відмови банку при виданні кредиту є:

1) фінансовий стан підприємства-позичальника - недостатньо стійкий;

- 2) низький рівень ліквідності застави за позичкою;
- 3) занадто велике кредитне навантаження позичальника;
- 4) ціль кредитування не відповідає заданим параметрам;
- 5) низька фінансова грамотність позичальників, що призводить до нездатності адекватно оцінювати власні ризики.

При вирішенні проблеми фінансового забезпечення малого бізнесу варто було б оптимізувати та стандартизувати процедуру кредитування, наприклад, скоротити перелік документів, які необхідні для оформлення кредитного договору, принаймні на перших етапах перевірки клієнтів. Залишити тільки обов'язкові процедури: ідентифікувати особу позичальника, звірити дані про отримані доходи, репутацію у бізнесових колах. Важливою умовою також є переведення усіх рахунків клієнта-позичальника до банку-кредитора, оптимізація суми наданого банком кредиту. Поступово перевіряючи кредитоспроможність клієнта протягом першого часу, банк відмітивши позитивну кредитну історію клієнта може поступово збільшувати суму необхідної клієнту позики.

3.3. Основні напрямки відновлення активного банківського кредитування в Україні

Задля відновлення активного кредитування необхідно ретельніше застосовувати дані кредитного реєстру, знизити обсяги проблемної заборгованості, посилити захист прав споживачів та кредиторів. При успішному досягненні цілі населення та бізнес зможуть отримувати доступні кредити, не створюючи при цьому додаткові ризики для фінансової стабільності.

Для подальшого розвитку банківського кредитування та забезпечення фінансової стабільності потрібно:

- зробити кредитні банківські послуги більш якісними для підвищення їх конкурентоспроможності;
- зменшити облікову ставку, яка є основою кредитного відсотка банків;

- жорсткіше контролювати й активніше виявляти кредитування пов'язаних з банками осіб;
- мінімізувати кредитні ризики банків шляхом більш точного оцінювання кредитоспроможності потенційних позичальників;
- якісніше здійснювати моніторинг на всіх етапах кредитного процесу;
- ретельніше оцінювати забезпечення за кредитом і здійснювати неналежний моніторинг наявності або зміни якості чи вартості забезпечення;
- детальніше перевіряти гарантів та поручителів;
- удосконалювати кваліфікацію банківських працівників кредитних відділів;
- за допомогою залучення додаткового акціонерного капіталу підвищити рівень капіталізації банківського сектору як важливого джерела кредитних ресурсів банку;
- удосконалити такі процедури в банківській сфері, як реорганізація, санація та ліквідація банку;
- стимулювати банки до кредитування інноваційних проєктів;
- збільшити капітальні ресурси державних банків, посилити їх стабільність на фінансовому ринку України.

Завдання для самоконтролю:

1. Розгляньте лізинг і факторинг як перспективні напрямки кредитної діяльності українських комерційних банків.
2. Проаналізуйте головні проблеми та шляхи їх розв'язання у кредитній діяльності комерційних банків України.
3. Опишіть проблеми кредитування малого і середнього бізнесу.
4. Визначте типи кредитних продуктів, які банки пропонують малим підприємствам.
5. Охарактеризуйте можливі шляхи відновлення банківського кредитування в Україні.

ТЕМА 4. ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ.

4.1. Характеристика функціонування платіжних систем в Україні.

4.2. Ринок платіжних карток в Україні.

4.3. Електронні гроші і платіжні операції з ними в Україні.

4.1. Характеристика функціонування платіжних систем в Україні

В Україні відбувається активний розвиток грошового обігу, якому посприяв НТП, використання сучасної комп'ютерної техніки, телекомунікаційних мереж та засобів зв'язку. А це сприяє поступовому звуженню сфери використання готівкових грошей та паперових платіжних документів, переходом до нових платіжних систем і сучасних технологій платежів. Сьогодні вже велика частка населення країни здійснює більшість операцій, що стосуються обміну грошового еквіваленту на товари, послуги чи активи відповідної вартості за допомогою лише електронних платіжних систем.

Нині в Україні функціонують і використовуються як міжнародні електронні платіжні системи, де платіжна організація функціонує на території двох або ж більше країн і здійснює перекази коштів із однієї країни в іншу, так і внутрішньодержавні, в яких організація є резидентом та функціонує забезпечуючи проведення переказів коштів винятково у межах однієї країни.

На сьогодні в Україні функціонують дві державні платіжні системи, платіжною організацією та розрахунковим банком яких є НБУ: Система електронних платежів (СЕП) і Національна платіжна система «Український платіжний ПРОСТІР».

СЕП здійснює розрахунки у межах України між банками за дорученнями їх клієнтів і за зобов'язаннями самих банків чи інших учасників. У СЕП здійснюються міжбанківські перекази у режимі реального часу. СЕП визнана системно важливою платіжною системою в Україні, це обумовлено тим, що вона забезпечує здійснення 98% міжбанківських переказів у національній

валюти в межах України. Учасниками СЕП є НБУ, банки України і Державна казначейська служба України.

1 квітня 2023 року запрацювало нове покоління СЕП (СЕП-4) на базі міжнародного стандарту ISO20022. Відтепер СЕП працює 24/7, що передбачає цілодобове виконання міжбанківських платіжних операцій без призупинення роботи системи та миттєвий перехід від поточного до наступного календарного дня. У середньому в день СЕП обробляє 1,3 млн платежів на суму близько 696 млрд грн.

Національна платіжна система «Український платіжний простір» є системою роздрібних платежів, де оплата за товари і послуги, одержання готівки й інші операції у гривні проводяться за допомогою платіжних карток ПРОСТІР. Учасниками цієї платіжної системи є 52 банки, 17 небанківських установ. Наразі емісію карток ПРОСТІР здійснює 17 банків.

Внутрішньобанківські платіжні системи України: "Акордбанк-експрес", "Миттєвий переказ", "Металкарт".

Внутрішньодержавні платіжні системи та міжнародні платіжні системи, платіжними організаціями яких є резиденти.

Платіжні системи, платіжними організаціями яких є банки: "PrivatMoney" ("Приватбанк"), МТВМoney (ПАТ "МТБ БАНК"), "Глобус" (АТ "КБ "Глобус"), "My transfer" (АТ "Ощадбанк"), "Welsend" (АБ "Укргазбанк"), "Flashpay" (ПрАТ "Банк Фамільний"), "Cordpay" (АТ "АКБ "Конкорд").

Міжнародні карткові платіжні системи: "JCB Payment System" (Японія), "American Express" (США), "UnionPay International" (Китай), "Visa" (США), "MasterCard" (США).

Міжнародні системи переказу коштів, що діють в Україні: "MoneyGram" (США), "Western Union" (США/Франція), "MEEST" (Канада), "PAYSERА"(Литва), "RIA" (США), "CLEAR JUNCTION" (Великобританія), "INTELEXPRESS" (Грузія), "Sigue Money Transfer" (Великобританія) "R360" (Великобританія), "TransferGo"(Великобританія).

Станом на початок 2023 року клієнтами українських банків є 79,4 млн осіб (3 млн з них – юридичні особи), які мають 160,2 млн рахунків (144,5 млн з них є поточними рахунками і лише 16 млн рахунків - вкладні).

4.2. Ринок платіжних карток в Україні

За період 2010-2018 рр. спостерігалася тенденція до зменшення практично всіх абсолютних значень кількості банків-учасників платіжних систем, держателів платіжних карток і кількості платіжних карток, що знаходилися в обігу. Така тенденція була зумовлена зменшенням кількості працюючих банків, негативним впливом фінансової кризи, а також війною і зміною підконтрольних територіальних кордонів України, що безпосередньо відображалася на статистичних матеріалах.

Відносні показники, на відміну від абсолютних, демонструють зростання ринку платіжних карток. Зокрема, частка банків-учасників карткових платіжних систем збільшилася з 81,56% у 2010 р. до 93,90% від загальної кількості діючих українських банків у 2018 р., а на початок 2023 року всі банки були учасниками карткових платіжних систем. 67,4 млн осіб є держателями електронних платіжних засобів у 2023 році, з них 66 млн – фізичні особи. Зросла і кількість активних карток до 47,5 млн од. (з них 27,2 млн од – електронні платіжні засоби з чипом, 31,5 млн од. – дебетові та 16 млн – кредитові картки).

У 2023 році 48% від суми всіх операцій з картками – перекази з картки на картку, 27% - розрахунки з використанням платіжних терміналів, 20% - операції з оплати товарів в інтернеті.

Українські банки, які залишилися працювати на ринку, активніше популяризують використання клієнтами платіжних карток. Станом на 1 січня 2023 р. на 1 особу в Україні припадає 1,1 од. активних платіжних карток.

Така динаміка показників демонструє збільшення довіри клієнтів до безготівкових розрахунків банків, зручність і доступність даного платіжного інструмента банківських установ. Можемо говорити про загальні позитивні зміни в розвитку ринку платіжних карток в Україні.

Банками – лідерами за кількістю емітованих банківських платіжних карток у 2023 році в Україні є ПАТ «ПриватБанк» (44% від загального обсягу емітованих карток банками), ПАТ «Ощадбанк» – 15%, АТ "Універсал банк" – 14%, АТ «Райффайзен банк Аваль» - 5%.

За останні роки українські банки максимально переорієнтували свою увагу на випуск універсальних платіжних карток, функції яких широкі та задовільняють потреби більшості клієнтів.

Основними перспективними шляхами удосконалення і розвитку ринку платіжних карток України є:

- оптимізація затрат часу необхідного на опрацювання даних за операціями із платіжними картками;
- удосконалення систем захисту банківських платіжних карток від можливостей шахрайства;
- застосування позитивного закордонного досвіду розвитку ринку платіжних карток та його адаптація до українських умов;
- удосконалення законодавства, у сфері регулювання, емісії та застосування електронних форм грошей.

Подальший розвиток ринку банківських платіжних карток в Україні стимулюватимуть такі заходи:

- підвищення рівня загальної фінансової грамотності населення, задля інформування не тільки про можливості застосування самих платіжних карток, але й стосовно загальних переваг безготівкових розрахунків банків;
- навчання персоналу здійсненню операцій із платіжними картками задля зменшення затрат часу, шахрайських дій і неякісних розрахунків через недосвідченість працівника;
- розвиток платіжної інфраструктури і стимулювання банківських безготівкових розрахунків із платіжними картками;
- додаткова мотивація до використання безготівкових розрахунків, шляхом обмеження обсягів розрахунків готівкою;
- запровадження нових затребуваних клієнтами функціональних можливостей банківських платіжних карток, що розширюватиме асортимент доступних дистанційних банківських послуг.

4.3. Електронні гроші і платіжні операції з ними в Україні

Електронні гроші виступають у ролі альтернативи звичним банківським картам і можуть розповсюджуватись у віртуальній формі або зберігатись на платіжних картах, мобільних телефонах, картах пам'яті або інших компактних носіїв інформації.

Електронні гроші – це одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі.

Розвиток систем електронних грошей передусім стримується законодавчими обмеженнями згідно з якими емісію електронних грошей можуть здійснювати лише банківські установи. Нині 17 банків мають право здійснювати емісію електронних грошей, які функціонують у межах НСМЕП, Visa International та «Глобал Мані».

Класифікацію систем електронних розрахунків, що працюють на українському ринку, доцільно поділити на дві підгрупи:

– системи електронних розрахунків, що емітують електронні гроші тільки в національній валюті (гривні) або «гривневі» системи (W1, MAXI, WebMoney, Global Money, НСМЕП, MoneXu, LiqPay);

– системи, що зареєстровані в інших юрисдикціях, або «негривневі», проте надають послуги українським споживачам (QIWI, WebMoney Transfer, PayPal).

Переваги та недоліки використання електронних грошей.

Переваги:

- зручність як під час їх отримання, так і під час здійснення розрахунків ними;
- безпека цілісності інформації та захист від її несанкціонованого відтворення;
- анонімність платника й отримувача грошей;
- можливість роботи в режимі on-line для платника та одержувача коштів;

- портативність (використання електронних грошей не повинно залежати від фізичного місця розташування їх держателів);
- можливість конвертації у законні засоби платежу, емітовані центральним банком.

Недоліки:

- ризики шахрайства;
- зняття готівки лише з комісією;
- відсутність нарахованих відсотків за зберігання грошей на рахунках;
- доступ обмежується програмно-технічними засобами в роздрібній сфері;
- обмеження обігу визначено законами та постановами НБУ;
- не підлягають виплаті фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

На сьогодні в мережі Internet існує кілька десятків платіжних систем. Серед найбільш популярних систем виділяють: E-Gold, PayPal, PayCash, WebMoney Transfer, CyberPlat, Privat24 та інші.

Окрім платіжних карт і електронних грошей, розповсюдженим засобом для здійснення мікроплатежів в мережі Інтернет є СМС-платежі.

Негативний вплив на подальший розвиток платіжних систем в сфері електронної комерції пов'язаний зі складним фінансовим і політичним становищем в країні, масштабами тіньової економіки та відсутністю рівноправної конкуренції.

На вітчизняному ринку платіжних послуг спостерігаються поступове зростання частки безготівкових платежів і збільшення кількості й обсягів операцій за платіжними картками. Але, загалом в Україна досить невеликі показники обігу електронної комерції, на які негативно впливає корупція, економічна нестабільність, відсутність доступу до фінансування, неефективна урядова політика та інше. Проте в країні є всі передумови для розширення безготівкових форм розрахунків, забезпечення подальшого розвитку систем електронних платежів і збільшення показників обігу електронної комерції. Для цього необхідно:

- поліпшити взаємодію національної та міжнародної платіжних систем;
- мінімізувати відсоток готівкової форми розрахунку;
- забезпечити функціональний і технологічний розвиток системи електронних платежів;
- розширити можливість використання безготівкової форми розрахунку із застосуванням платіжних карток;
- побудувати більш ефективну і надійну систему внутрішньодержавних розрахунків, за рахунок урегулювання наявного ринку платіжних систем;
- вдосконалити систему моніторингу платіжних систем;
- забезпечити безпеку функціонування національних і міжнародних платіжних систем;
- розширити сфери застосування технологій і складових електронних платіжних систем;
- забезпечити удосконалення та розвиток нормативно-правової бази системи електронних платежів;
- підвищити можливість контролю здійснення платежів;
- забезпечити прискорення виконання розрахунків та обігу коштів.

Завдання для самоконтролю:

1. Розгляньте можливі заходи з поліпшення структури грошового обігу в Україні за рахунок активізації безготівкових платежів.
2. Проаналізуйте динаміку випуску та інфраструктуру приймання платіжних карток в Україні.
3. Охарактеризуйте проблеми використання платіжних карток в Україні.
4. Опишіть можливі шляхи розвитку електронних грошей в Україні та світі.
5. Охарактеризуйте основні проблеми пов'язані із використанням електронних грошей в Україні.

Змістовий модуль 2

Стратегічний розвиток банківського бізнесу в Україні

ТЕМА 5. ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ.

5.1. Сучасний стан інвестиційної діяльності українських банків.

5.2. Основні причини стримування інвестиційної діяльності банків в Україні.

5.3. Заходи щодо усунення проблем у здійсненні банківської інвестиційної діяльності.

5.1. Сучасний стан інвестиційної діяльності українських банків

Одним із важливих чинників підвищення конкурентоспроможності між кредитними організаціями, а також успішного довгострокового функціонування банків, ефективного використання фінансових активів, зміцнення фінансової стійкості та ліквідності, регулювання фінансових ризиків є ефективна інвестиційна діяльність.

Найбільш поширені напрямки здійснення банками інвестиційної діяльності:

– андеррайтинг - первинне розміщення будь-яких цінних паперів клієнтів банків;

– депозитарні та консультаційні послуги (операції банків із цінними паперами на вторинному ринку);

– трастове управління портфелями цінних паперів клієнтів банків;

– довготермінове кредитування інвестиційної діяльності клієнтів банків;

– вкладення власних коштів банку у цінні папери.

Здійснення банками інвестиційної діяльності повинна бути пов'язана із прийняттям відповідних рішень стосовно нарощування обсягів необхідних інвестиційних ресурсів банками. Інвестиційний потенціал банку розподіляють на власний та залучений. Статутний капітал, резервний капітал, прибуток банку формують його власний

інвестиційний потенціал; а депозити, позички та грошові кошти від випуску банківських векселів чи облігацій - залучений інвестиційний потенціал банку.

На даний час ми спостерігаємо недостатній рівень акумулювання фінансових ресурсів банками, і значну залежність від зовнішніх джерел фінансування. Однак нестабільні і невизначені зовнішні умови функціонування банків вимагають застосування комплексних підходів щодо організації їх інвестиційної діяльності, зокрема стратегічних напрямів здійснення інвестиційної діяльності банків із врахуванням необхідного фінансового забезпечення, запровадження комплексу заходів задля зменшення фінансових ризиків від інвестування.

Більшість інвестицій банків нині здійснюється у формі надання інвестиційних кредитів. Частка інвестиційних кредитів у складі кредитних портфелів банків є незначною, у порівнянні із обсягами кредитів, які надаються для фінансування поточної діяльності клієнтів. Наприклад, реальні інвестиції (кредити на купівлю, будівництво чи реконструкцію нерухомості) складають тільки 1,2% від загального обсягу наданих кредитів, в той час як частка інших інвестиційних кредитів є трішки вищою, проте її рівень є недостатнім для належного забезпечення економічного зростання.

У зарубіжних країнах цей показник сягає більш ніж 40%. Частка інвестиційних кредитів у запозичених ресурсах підприємств економічно розвинутих країн знаходиться у межах 25-60%. Зарубіжні банки на купівлю цінних паперів спрямовують 20-35% сформованих фінансових ресурсів. Найпопулярнішими цінними паперами для українських банків були вкладення в цінні папери центральних органів державного управління, що пов'язано із достатньо високим рівнем доходності облігацій внутрішньої державної позики та відсутністю вимог формувати резерви за вкладеннями у державні цінні папери, враховуючи надійність їх емітента.

Нормативи інвестування українські банки в ближчому майбутньому взагалі не мають і шансу «порушити», адже норматив інвестування в цінні папери за окремою установою (Н11) повинен бути не більше 15%, а на практиці він

знаходиться на рівні 0,0002%; норматив загальної суми інвестування (Н12) не повинен бути більше 60%, а він складає всього лише 0,2%. Ці дані свідчать про надзвичайно низькі обсяги інвестування українськими банками. Частково, такі низькі значення нормативів інвестування, при тому, що 43% активів банків – вкладення в цінні папери та інвестиції (Таблиця 1) зумовлене тим, що ОВДП та військові облігації не враховуються при розрахунку нормативів інвестування банків, оскільки вважаються майже безризиковим активом.

5.2. Основні причини стримування інвестиційної діяльності банків в Україні

Серед основних причин стримування інвестиційної діяльності банків, можна виділити такі:

- нерозвинутість українського фондового ринку та гострий дефіцит якісних і надійних цінних паперів;

- невідповідність термінів сформованої банками ресурсної бази й інвестиційних проєктів (переважну частку пасивів банків складають короткострокові депозити або ж депозити на вимогу, в той час як здійснення інвестиційної діяльності потребує довгострокових вкладень);

- недостатній рівень платоспроможності наявних клієнтів-позичальників;

- високий рівень інвестиційних ризиків для банків (війна, нестабільність економіки не дає змоги прогнозувати результати реалізації інвестиційних проєктів і рівень рентабельності інвестованих банками ресурсів);

- високі ставки відсотків за кредитами (ризикованість інвестиційних кредитів є однією з причин, що стимулює банки підвищувати ставки для забезпечення дохідності операцій);

- високі вимоги банківських установ щодо забезпечення інвестиційних проєктів і кредитів;

- недостатня сформованість ринку інвестиційних проєктів;

- відсутність дієвих стимулів банківського інвестиційного кредитування державою;

– низький рівень і недостатня якість капіталів українських банків, погіршення структури банківського капіталу, що призводить до слабкості банківської системи та неможливості реалізовувати великомасштабні інвестиційні програми через обмеженість ресурсної бази;

– недосконалість фондового ринку, нетривалий час його існування, що призводить до незначних обсягів операцій та низької ліквідності цього ринку. Проблемою гальмування інвестиційної діяльності та збільшення долі вкладень банків є низька ліквідність цінних паперів та відсутність котирувань за більшістю з них.

Чинниками невідповідності наявних ресурсів потребам банків задля здійснення інвестицій є: незадовільна робота грошово-кредитної системи країни, низький рівень монетизації економіки, що стимулює переміщення ресурсів у тіньовий обіг і відплив капіталів з України. Нинішня вітчизняна податкова практика не формує умов для збільшення обсягів інвестиційної діяльності банків, тому що повернення інвестиційних кредитів банками здійснюється упродовж кількох років після завершення усього комплексу робіт і в цей час банк не має достатніх прибуткових джерел для роботи.

В Україні значного нарощення капіталу банків не відбувається через те, що прибутковість банківського капіталу є невисокою і складає 10-12% (у пікові періоди розвитку), що є нижчим від світового рівня. За таких умов майже 90% усіх потреб у грошових ресурсах для можливості здійснення активних операцій банків, у тому ж числі й інвестиційних, забезпечується за рахунок залучених коштів, тобто депозитів. Обсяг строкових зобов'язань юридичних і фізичних осіб становлять близько половини усіх зобов'язань банків, а середній термін зобов'язань складає лише 5 місяців. Середній термін активів українських банків складає менше року, трохи більше 8 місяців. Саме це і дає підстави говорити про невідповідність термінів сформованої ресурсної бази банків та необхідних термінів здійснення інвестиційних проєктів. Отож на сьогодні

значну частину ресурсів банків складають короткострокові вклади і вклади до запитання, в той час як здійснення інвестицій потребує довгострокових ресурсів від банків.

Чинниками, які обмежують діяльність банківських установ на фондовому ринку країни при формуванні портфеля цінних паперів, теж є:

- значна динаміка зміни середніх ринкових ставок, що призводить до переоцінки, яку легше зробити по пасивах, аніж по жорсткіше закріплених довготермінових активах. Це безпосередньо впливає на збільшення процентного ризику банківських установ, який можна було б зменшувати диверсифікацією цінних паперів у портфелі банків;

- необхідність відповідних ліцензій для проведення різних видів інвестиційної діяльності банків (брокерської і дилерської діяльності; довірчого управління цінними паперами; депозитарної і клірингової діяльності);

- технічні можливості і вартість доступу до відповідної торгової системи.

Значною проблемою, яка з'являється у процесі здійснення банківськими установами інвестиційної діяльності, є несприятливий інвестиційний клімат у нашій країні, війна, політична нестабільність, незадовільний стан української економіки (інфляція, падіння ВВП, нестабільність ставки рефінансування, облікової ставки; високий ризик вкладень в інвестиційні проєкти та ін.).

Основною формою банківських інвестицій є фінансові інвестиції, а також вкладення банків у купівлю нематеріальних активів. У той же час більшість банківських установ недостатньокладають у реальний сектор економіки країни - виробництво, що зумовлено їх неготовністю надавати значні довгострокові кредити, нестабільністю діяльності виробничих підприємств, відсутністю адекватних структурних змін в українській економіці, а відтак – високими ризиками.

Нині, в умовах фінансової та макроекономічної нестабільності, вітчизняні банки змінюють свої інвестиційні

стратегії, віддаючи перевагу проектам із коротким строком окупності. Проте основну частину кредитних вкладень, у тому числі й довгострокових, українські банки все ж спрямовують не в реальний сектор економіки.

Окрім вищезазначених, є й інші проблеми, які стримують розвиток інвестиційної діяльності банків та потребують розв'язання:

- значна централізація капіталу та активів банків у центральних регіонах країни і недостатня розвиненість регіональної мережі банків;
- невідповідний контроль у банківських установах за процесами формування і здійснення інвестиційної політики, а також організації інвестиційної діяльності у банках;
- недосконалість реалізації процентної політики банків стосовно визначення вартості залучення і розміщення інвестиційних ресурсів, що має забезпечувати одержання прибутку;
- висока вартість реклами та низький рівень віддачі рекламної кампанії;
- низький рівень довіри населення до фондового ринку та його інструментів, а також нестача оборотного капіталу в підприємств тощо.

Невизначеність у сфері управління інвестиційною діяльністю банків на ринку цінних паперів – чинник виникнення відповідних ризиків процесів формування і використання ресурсного потенціалу, що зумовлює необхідність урахування умов ринкової невизначеності, а також потребує формування належних управлінських рішень із метою запобігання виникненню ризикових ситуацій, які в умовах ринку цінних паперів можуть нести значну загрозу для діяльності банку.

Основні напрями управління інвестиційною діяльністю банків варто розглядати щодо врахування умов виникнення ринкової невизначеності, які базуються на поєднанні методів обробки отриманої інформації та застосуванні необхідних важелів з отримання стійкого позитивного ефекту в зазначеному управлінні.

5.3. Заходи щодо усунення проблем у здійсненні банківської інвестиційної діяльності

Необхідним заходом задля розширення інвестиційного потенціалу банківських установ є формування прозорого, швидкого і надійного механізму емісії банками й іншими фінансовими посередниками власних фінансових інструментів (наприклад: депозитних і ощадних сертифікатів, векселів, облігацій, привілейованих акцій). Даний механізм має включати:

- зменшення чи скасування державного мита за реєстрацію інформації щодо випуску фінансових інструментів банківських установ;
- швидку реєстрацію нових емісій;
- зменшення затрат на реєстрацію;
- систематизацію інформаційних потоків про здійснення випусків фінансових інструментів.

Також, потрібно сформувані сприятливі умови для залучення фінансових ресурсів інституційних інвесторів (страховиків, недержавних пенсійних фондів, інститутів спільного інвестування) у фінансові інструменти банківських установ.

Для усунення проблем у здійсненні банківської інвестиційної діяльності варто вжити комплекс заходів для їх розв'язання:

1. Налагоджувати ефективнішу співпрацю між банками (у тому числі і державними) на базі взаємної довіри формувати консорціуми, і через них здійснювати інвестиційне кредитування крупних проєктів. У той же час необхідно здійснювати детальний аналіз ефективності вкладень у невеликі проєкти, відбирати ліпші та інвестувати у реалізацію відібраних проєктів.

2. Варто законодавчо визначити та закріпити механізм стимулювання і здійснення інвестицій в українську економіку, в тому числі, визначення різновидів інвестицій банків і сфер їх правового регулювання.

3. Надавати пільгові умови при залученні інвестицій (при сплаті податків, утворення спеціальних цільових державних інвестиційних програм розвитку).

4. Стабілізувати загальноекономічну ситуацію в країні, надавати додаткові державні гарантії повернення інвестиційних вкладень, що може підвищити активність інвесторів і підвищити привабливість інвестиційної діяльності для банківських установ.

5. Сприяти активнішому розвитку банківських послуг у сфері інвестиційного менеджменту (трастового управління активами професійних учасників фінансового ринку, а також і активами фізичних осіб), що є значним потенційним джерелом залучення ресурсів.

Викладені пропозиції можуть підвищити інвестиційну активність банківських установ, а також поліпшити рівень ліквідності, фінансової стійкості та конкурентоспроможності українського банківського сектору.

Завдання для самоконтролю:

1. Розгляньте основні проблеми, що стримують розвиток інвестиційної діяльності банків.

2. Проаналізуйте можливості створення фінансово-інноваційних груп за участю банківських установ в Україні.

3. Охарактеризуйте використання ресурсів комерційних банків для реалізації інвестиційної політики в Україні.

4. Запропонуйте можливі напрямки удосконалення інвестиційної діяльності банків в Україні.

5. Опишіть можливі ризики для банків, які виникають при формуванні їх інвестиційного портфеля переважно з ОВДП і військових облігацій.

6. Порівняйте вимоги нормативу кредитування пов'язаних осіб і вкладення державних банків в ОВДП і військові облігації, з точки зору зацікавленості власників.

ТЕМА 6. БАНКІВСЬКЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД В УКРАЇНІ.

6.1. Правове регулювання банківської діяльності в Україні.

6.2. Основні проблеми правового банківського регулювання в Україні та шляхи їх подолання.

6.3. Проблеми системи банківського нагляду в Україні.

6.4. Перспективи вдосконалення системи банківського нагляду в Україні.

6.1. Правове регулювання банківської діяльності в Україні

Стабільність банківської системи може бути досягнута, якщо чітко визначені завдання у сфері банківського регулювання органами державного банківського нагляду. Адекватно поставлені завдання і регулююча державна політика зможуть забезпечити стабільне функціонування банківського сектору, підвищення конкурентоспроможності українських банків на світових фінансових ринках та ефективний розвиток української економіки. Якісне регулювання діяльності банків потрібне на всіх етапах розвитку банківської системи і є невід'ємним елементом загальнодержавної економічної політики.

Основною метою реалізації банківського регулювання є забезпечення надійності та стабільності банківської системи, оскільки діяльність банків залежить від стану розвитку економічних процесів у країні і в той же час активно впливає на них. Держава має оперативно реагувати на економічні події, переглядати політику банківського регулювання враховуючи зміни і тенденції на ринку банківських послуг.

Нинішні процеси зміни систем державного регулювання банківської діяльності зумовлені трансформацією національних і світових фінансових ринків, в тому ж числі фінансово-економічною глобалізацією, перманентними кризовими явищами, підвищенням невизначеності середовища здійснення регуляторних впливів. У таких умовах постає необхідність

формування такого підходу до побудови системи регулювання банківської діяльності, який розглядає його об'єкти у взаємовпливі та взаємозв'язку, враховує умови та фактори, в яких здійснюються регуляторні впливи, має чіткі критерії ефективності.

Під час здійснення правового регулювання діяльності банків держава є, із одного боку, регулятором цих взаємовідносин, а з іншого – їх суб'єктом, оскільки питанням грошової емісії, державних запозичень займаються уповноважені органи суб'єкти таких відносин (наприклад, НБУ).

Державне регулювання банківської діяльності здійснюється на двох рівнях. На першому рівні реалізується загальне регулювання, яке здійснює Верховна Рада України будучи законодавчим органом, приймаючи закони та постанови. Спеціальне регулювання діяльності банків на другому рівні здійснює НБУ. Формою здійснення регулювання НБУ є його нормативні й індивідуальні акти. Метою регулювання діяльності банків є надійна та безперебійна діяльність банків, що забезпечуватиме сталий економічний розвиток.

Правова інфраструктура регулювання банківської діяльності в нашій країні має три рівні:

1. Законодавство. Нині в Україні відсутній єдиний систематизований нормативно-правовий акт, норми якого б урегульовували взаємовідносини, які виникають у сфері діяльності банків (Банківський кодекс). Усе законодавство, що регулює банківську діяльність розподіляють на загальне і спеціальне. До складу загального законодавства відносять Закони України, які контролюють і визначають головні принципи діяльності усіх економічних суб'єктів, наприклад, Господарський і Податковий кодекси, Закон України «Про господарські товариства», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», Закон України «Про інвестиційну діяльність», Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» тощо. Звичайно, що базовими законами у діяльності банківських установ є Закон України

«Про банки і банківську діяльність» і Закон України «Про Національний банк України».

- Серії регулятивних правил. Підзаконні нормативні акти, які стосуються правил здійснення операцій банками, розроблені компетентними наглядовими органами. До них відносять Постанови Кабміну, Постанови Правління НБУ, Укази Президента. Вони включають і правила регулювання достатності капіталу й інших обов'язкових нормативів у роботі банків; порядок формування обов'язкових резервів банками; правила проведення валютних операцій та інше.

- Роз'яснення та коментарі до нормативно-правових документів. Це інтерпретація нормативно-правових актів, що надає відповідний орган нагляду задля деталізації власних дій стосовно застосування певних норм законодавства чи регулятивних правил.

Отож головний вплив на процеси регулювання банківської діяльності здійснює НБУ у формі банківського регулювання (зокрема, веде Державний реєстр банків, видає ліцензії на здійснення банківських операцій, встановлює правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, регулює діяльність платіжних систем та інше).

Держава регулює діяльності банків за допомогою НБУ у таких формах:

I. Адміністративне регулювання, яке здійснюється шляхом :

- реєстрації банків і ліцензування банківської діяльності;
- установлення вимог і обмежень стосовно діяльності банківських установ;
- використання санкцій адміністративного або ж фінансового характеру;
- нагляду за діяльністю банків;
- надання рекомендацій щодо діяльності банків.

II. Індикативне регулювання, яке здійснюється шляхом:

- установлення обов'язкових економічних нормативів для банків;
- визначення норм і методики розрахунків обов'язкових резервів банків;

- установлення норм і методики відрахувань до банківських резервів на покриття ризиків від здійснення активних операцій банками;
- здійснення процентної політики;
- проведення рефінансування банків;
- управління золотовалютними резервами, в тому числі здійснення валютних інтервенцій;
- проведення операцій із цінними паперами на відкритому ринку;
- здійснення імпорту й експорту капіталу.

У сфері правового банківського регулювання важливе значення мають прийняті державні програмні документи: стратегії, програми, концепції розвитку тощо. Такі документи розробляються урядом спільно з НБУ, недержавними організаціями об'єднань банків (Асоціацією банків України, Незалежною асоціацією банків України тощо).

6.2. Основні проблеми правового банківського регулювання в Україні та шляхи їх подолання

Організації та методології банківського регулювання й нагляду в Україні притаманні численні проблеми нормативно-правового, інституціонального, інформаційно-аналітичного, кадрового характеру.

Основна проблема банківського регулювання пов'язана з тим, що в Україні воно базується на формальних критеріях: поки вони дотримуються, НБУ не має права зобов'язати комерційний банк проводити коригуючі заходи, щоб привести операції банків у відповідність до стандартів ведення банківської діяльності та законних норм. Однак, саме формальний характер критеріїв оцінки діяльності банківських установ формує умови для їх адаптації майже до будь-яких регулятивних обмежень.

Функціонування національної банківської системи регулюється Конституцією України, численними законами, а також багатьма підзаконними нормативно-правовими актами.

Однак на даному етапі банківське законодавство України є вкрай заплутане і таке, що не відрізняється логікою своєї побудови. Правові норми, що регулюють банківську діяльність, хаотично «розпорошені» по надзвичайно великому масиву нормативно-правових актів, що значно утруднює (а іноді й унеможлиблює) їх практичне застосування. Цьому також сприяє дискреційний характер банківського регулювання у сфері вживання заходів впливу.

На відміну від країн Європейського Союзу (навіть країн Східної Європи), посади вищих посадових осіб Національного банку України не є належно захищеними від політичного тиску через існування певних законодавчих інструментів.

Так, відповідно до статті 85 Конституції України, статті 18 Закону України «Про Національний банк України», Голова НБУ призначається на посаду ВРУ за поданням Президента України більшістю від конституційного складу ВРУ строком на п'ять років. Відповідно, термін перебування Голови на посаді не довший за термін повноважень Президента, а тому може збігатися з виборчими циклами, що посилює вплив політичного чинника під час призначення Голови НБУ. Окрім того, серед підстав дострокового звільнення Голови НБУ Закон передбачає відставку за політичними мотивами, за поданням Президента в межах його конституційних повноважень. При цьому Конституція України не передбачає підстав для внесення Президентом України до ВРУ подання щодо звільнення з посади Голови НБУ.

Окрім того, Закон України «Про Національний банк України» не визначає структурні підрозділи, які забезпечують банківський нагляд, відсутні кваліфікаційні вимоги до їхніх керівників, термін перебування на посаді.

Задля забезпечення необхідних умов, щоб привести у відповідність основні засади інтеграційного розвитку української банківської системи до світових стандартів варто здійснювати систему послідовних заходів правового характеру, які включають:

- здійснення комплексних аналітичних досліджень нормативно-правових актів НБУ щодо їх відповідності діючому законодавству. За результатами цих досліджень розробити механізми узгодження законодавчих актів, щоб уникати подвійних стандартів;

- систематизацію удосконалених законодавчих і нормативних правових актів у єдиний кодифікований документ – Банківський кодекс;

- формуванню стабільної та прогнозованої правової бази регулювання діяльності банків;

- розробку необхідних норм законодавства стосовно забезпечення якісного корпоративного управління у банках;

- удосконалення діючого законодавства у напрямках: організації банківського нагляду; використання інструментів монетарної політики; захисту прав кредиторів; участі банківських установ на фондовому ринку.

Для зміцнення довіри до банківського сектору необхідно запровадження НБУ «інформаційно-відкритого» нагляду, що дасть змогу захистити інтереси вкладників, а також опосередкованого захисту інших банків. Запровадження даного типу нагляду сприятиме зростанню привабливості банківського сектору, оскільки знизиться ймовірність анулювання ліцензій банківських установ внаслідок упередженої думки недобросовісних працівників органів нагляду, що зробить оцінку надійності банку рейтинговими оцінками достовірнішою.

6.3. Проблеми системи банківського нагляду в Україні

Банківський нагляд розглядають як систему економічних і правових заходів, що мають місце в банківській системі на різних етапах діяльності банків (від утворення банківської установи до моменту його ліквідації). НБУ веде контроль, спрямований на забезпечення дотримання банками у процесі їх діяльності законодавства України і встановлених нормативів задля забезпечення стабільності, безпеки й ефективності банківського сектору, а також формування резервів, достатніх

для компенсації можливих утрат від здійснення активних та інших банківських операцій.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» «метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках». Досягнути вказану мету можна установивши обов'язкові норматив і ліміти для банківських установ та відповідних банківських операцій, а також перевіряючи правильність розрахунку банками даних нормативів і лімітів.

Наведені в таблицях 2 і 3 показники дають змогу зробити висновки про дотримання у цілому банками встановлених економічних нормативів. Проте, не дивлячись на відносно задовільне значення дотримання установлених економічних нормативів у загальному по банківській системі країни, існують випадки невиконання і недотримання нормативів певними банками. А це може бути прямим свідченням втрати банком ліквідності та платоспроможності, що призводить до погіршення фінансової стійкості банку та можливого невиконання ними власних зобов'язань перед клієнтами. Систематичність порушення банками економічних нормативів, призводить до віднесення їх до категорії проблемних, а тому, є потенційною загрозою безпеці і стабільності банківської системи.

Банківський нагляд НБУ складається із превентивних і протекційних заходів. До превентивних заходів відносять вимоги щодо ліквідності банку, вимоги щодо розміру і структури регулятивного капіталу банку, диверсифікації ризиків банківської діяльності, а також обмеження операцій, які виконують банки. До протекційних заходів банківського нагляду відносять: утворення системи гарантування вкладів, формування резервів, а також рефінансування НБУ банківських установ.

НБУ використовує інструменти безвизного банківського нагляду, що ґрунтуються на застосуванні підходів ризик орієнтованого нагляду, сприяє підвищенню ефективності

використання наглядових ресурсів шляхом застосування принципу пропорційності у визначенні обсягу, періодичності та застосуванні наглядових дій щодо банків залежно від рівня їх ризиків та системного впливу. Це також сприяє: проведенню оцінки банків України з точки зору їх життєздатності із застосуванням єдиних підходів, які використовуються у країнах ЄС; ідентифікації груп подібних банків (peer group), що забезпечує можливість проведення порівняльного аналізу їх діяльності та відстеження тенденцій у фінансовому стані; посилює наглядове реагування на ранніх стадіях ідентифікації ризиків банків.

Для здійснення безвиїзного нагляду НБУ використовує систему раннього реагування. Ця система є важливим внутрішнім документом банківського нагляду і відноситься до систем сигнального типу. Її метою є раннє виявлення прихованих ознак погіршення фінансового стану банківських установ, щоб своєчасно запроваджувати попереджувальні наглядові дії. Сигнал про потенційну загрозу погіршення фінансового стану банку, яке може статися у майбутньому, – перетинання показником установленого для нього граничного значення.

Систематизація принципів міжнародного банківського нагляду, запропонованих Базельським комітетом з банківського нагляду відображена в Базельських угодах. Як відповідь на світову фінансово-економічну кризу в Європі були сформульовані треті правила Базельського Комітету з банківського нагляду (Базель 3), суть яких полягає в акцентуванні уваги на трьох аспектах банківської діяльності:

1. Посиленні вимог до якості капіталу, формування «антициклічного буферу» капіталу.

2. Запровадженні коефіцієнту левериджу (відношення обсягу позичкових коштів до власних) на рівні 3% та нових коефіцієнтів ліквідності: коефіцієнту ліквідного покриття та коефіцієнту чистого стабільного фінансування.

3. Реформуванні механізмів гарантування вкладів населення. Рекомендований мінімум для банків країн ЄС встановлено на рівні 100 тис. євро (в Україні – 200 тис. грн. у

довоєнний період, і 100% вкладів під час воєнного стану і 3 місяців після його закінчення).

Одним із пріоритетних завдань нагляду є оцінка фінансової стійкості банків і обґрунтоване та своєчасне втручання при встановленні підвищених ризиків. Подальший розвиток наглядових процедур пов'язаний не стільки зі збільшенням ролі регулятора в діяльності банків, скільки з пошуком нових і підвищенням ефективності діючих інструментів оцінки фінансової стійкості банків, достатності капіталу задля покриття ризиків і якості систем управління ризиками.

В умовах глобалізації необхідно враховувати наднаціональні чинники ризиків та забезпечувати превентивність наглядових дій, підтримуючи достатній рівень резистентності системи, її стійкості відносно зовнішніх і внутрішніх шоків.

Для банківської системи України актуальною є проблема диференціації підходів до окремих груп банків, що мають структурні особливості, які визначають профіль ризиків і проблематику фінансової стійкості. Варто застосовувати підхід до класифікації однорідних структурно-функціональних груп та дослідження їх розташування на карті Кохонена, що є переходом від статичних показників і загальних обмежень, що використовуються для всіх банків, до індивідуальних методів оцінки фінансової стійкості за процедурами, що враховують конкретний етап розвитку системи, специфіку банківських ризиків визначеного періоду та особливе місце конкретного банку на ринку банківських послуг. Мова йде про системне вивчення профілю ризиків банків, розподіл їх на однорідні групи та визначення адекватних заходів регулювання для кожної з груп.

Упровадження індикаторів ранньої діагностики стану системи та окремих банків здатне передбачати втрату стійкості і вживати відповідних запобіжних заходів. Головним індикатором якості банківського нагляду має бути не кількість відкликаних ліцензій у банківських установ чи ліквідація банків, а зростання рівня довіри до функціонування банківського сектору, підвищення результативності і стійкості банківської системи.

6.4. Перспективи вдосконалення системи банківського нагляду в Україні

Сучасні вимоги міжнародного фінансового середовища та кризові явища у світі дозволяють стверджувати про необхідність побудови завдань розвитку банківського нагляду в Україні, які розподіляють мікро- та макрорівень.

Зокрема, серед найважливіших завдань мікрорегулювання банківської діяльності виділяють:

- підвищення рівня інформованості клієнтів банків про фінансовий стан і стресостійкість всіх банківських установ України з метою оптимізації системи страхування банківських депозитів;

- у сфері регулювання достатності капіталу банків – розробку механізму, який би враховував факт надмірного тиску на нього в умовах кризових явищ;

- активізацію роботи з розробки нових методів та прийомів ризик-орієнтованого нагляду в умовах неможливості використання таких традиційних методів управління банківськими ризиками, як сек'юритизація активів і хеджування ризиків;

- спрямування присутності іноземних банків в Україні в напрямку реальних інвестицій у вітчизняну економіку, при цьому активно сприяючи розвитку власної інфраструктури ринку фінансових послуг;

- виокремлення вимог із ліцензування універсальних банків і вимог із ліцензування спеціалізованих банків з метою формування відповідних умов для розвитку спеціалізованих банківських установ в Україні;

- у напрямку мінімізації наслідків міжнародної фінансової кризи – застосування рекомендованих Базельським комітетом з питань банківського нагляду антикризових заходів.

До найважливіших стратегічних завдань подальшого розвитку банківського нагляду в Україні можна віднести:

- 1) відновлення довіри клієнтів до діяльності банків шляхом підвищення транспарентності функціонування банків;

2) посилення нагляду за рівнем ліквідності банків, обсягами і якістю сформованого капіталу, а також ефективністю управління банківськими ризиками;

3) пошук внутрішніх джерел докапіталізації українських банків і розробка механізму сприяння держави у цьому;

4) удосконалення існуючих механізмів реорганізації банків задля усунення негативного впливу функціонування проблемних банківських установ на стан банківської системи країни у цілому;

5) посилення інноваційної складової у структурі банківських операцій, що дасть можливість оптимізувати архітектуру міжбанківських ринків і запобігати фінансовим кризам;

6) сприяння об'єднанням у фінансово-банківській сфері задля утворення фінансових груп, до складу яких, окрім банківських установ, входили б також інвестиційні фонди, страховики, фінансові компанії із метою укрупнення фінансового капіталу та направлення його на фінансування великих проєктів.

НБУ необхідно запровадити відкритий інформаційний нагляд, що дасть можливість захищати інтереси вкладників та інших банків. Запровадження даного нагляду збільшить привабливість банківського сектору, оскільки знизиться ймовірність анулювання ліцензій банківських установ через можливу суб'єктивну упередженість недобросовісних працівників наглядових органів.

Удосконалити нагляд можна і за допомогою поточного моніторингу роботи банківських установ, який дає можливість виявляти конкретні операції, які суперечать вимогам діючого законодавства та запобігати їх здійсненню.

Для підвищення ефективності банківського нагляду важливо поряд з традиційними його інструментами (виїзне та безвиїзне інспектування) застосовувати також і громадський контроль за діяльністю банківських установ. Саме громадський контроль має сприяти динамічному розвитку банківського сектора, підвищенню довіри до банків, зростанню прозорості та публічності банківських установ.

Вказані стратегічні завдання можна досягнути, застосовуючи конкретні інструменти їх реалізації, а саме: якісний аналіз стану банківської системи; доведення до громадськості інформації про банки; оприлюднення рейтингів сформованих незалежними рейтинговими агентствами; надання висновків і рекомендацій для прийняття відповідних рішень НБУ.

Завдання для самоконтролю:

1. Розгляньте основні проблеми, щодо застосування сучасних міжнародних вимог щодо розкриття інформації про банки.

2. Охарактеризуйте Банківський кодекс як логічний етап розвитку вітчизняного законодавства.

3. Назвіть проблеми з регулюванням боротьби з відмиванням грошей українськими банками.

4. Проаналізуйте проблеми в функціонуванні системи фінансового моніторингу в Україні.

5. З'ясуйте головні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин та банківської діяльності в Україні.

6. Визначте основні засади роботи служби банківського нагляду в Україні.

7. Охарактеризуйте застосування елементів моделі "Публічної прозорості і ринкової самодисципліни" у практиці банківського нагляду в Україні: проблеми та перспективи запровадження.

8. Визначте концептуальні аспекти нормативного регулювання банківської діяльності.

9. Охарактеризуйте стандарти базельського комітету з питань банківського нагляду та можливості їх виконання українськими банками.

10. Проаналізуйте виконання банками економічних нормативів діяльності, встановлених НБУ за останні 5 років.

ТЕМА 7. РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

7.1. Євроінтеграція та банківський бізнес України.

7.2. Принципи, ризики та напрямки політики євроінтеграції банківського сектору України.

7.3. Іноземний капітал у банківському секторі України.

7.4. Переваги та недоліки присутності іноземних банків в Україні.

7.1. Євроінтеграція та банківський бізнес України

Сьогодні, за визначенням ЄЦБ, банківський сектор ЄС є найбільш інтегрованим сегментом європейської фінансової системи та основою для подальшого поглиблення економічної інтеграції союзу. Проте, незважаючи на десятки років фінансової інтеграції банківського сектору в ЄС, інтеграційні процеси все ще незавершені.

Особливістю банківського сектору європейських країн є те, що вони досягли значних розмірів щодо ВВП держав, а це вказує на тісний зв'язок між розвитком фінансового сектору і державних фінансів. Часто розмір активів банків перевищує ВВП держави в кілька разів. Водночас сумарні активи всієї банківської системи ЄС становлять приблизно 350% ВВП ЄС. Це засвідчує велику залежність європейської економіки від банківського фінансування. Наприклад, на банківський сектор США припадало лише 78% від ВВП США, у той час як в Японії 174% ВВП.

Серед позитивних наслідків експансії західноєвропейських банків на фінансові ринки країн – нових членів ЄС можна виділити збільшення прямих інвестицій у реальний сектор економіки, зниження процентних ставок і процентної маржі, збільшення прибутковості, забезпечення стабільності банківської системи і збільшення довіри населення. Злиття і поглинання стали важливим механізмом реструктуризації банківського сектору країн Центральної і Східної Європи. Також

характерним є підвищення якості кредитних портфелів, тобто зменшується частка безнадійних кредитів у загальній сумі кредитів, що пов'язано з поліпшенням механізмів управління ризиками, підвищенням вимог до позичальників.

До негативних наслідків поглинань іноземними банками банків у країнах – нових членах ЄС можна віднести кредитні буми, переміщення центру прийняття рішень за кордон, зменшення розміру кредитування середнього і малого бізнесу у порівнянні з великим бізнесом. Одночасно зі зростанням конкуренції між вітчизняними та іноземними банками, в якій більш слабкі банки програють, відбувається скорочення маржі на банківські послуги, що, у свою чергу, призводить до погіршення фінансових результатів діяльності банків-резидентів.

Актуальною також залишається перспектива створення Європейського банківського союзу. Ідея створення цього союзу обговорювалась у кулуарах ЄС уже давно, нова структура ЄВС включатиме в себе чотири спілки: банківський союз, фіскальний союз, економічний союз, політичний союз. Основна мета банківського союзу – розірвати коло залежності банків від держави, а також від коштів платників податків, які країни використовують для розв'язання проблем кризових банків.

Новий банківський союз передбачає три опори: єдиний механізм нагляду, єдиний механізм розв'язання проблем і система захисту вкладів. Окрім ЄЦБ до єдиного механізму нагляду входитимуть національні банківські регулятори у країнах – членах Євросоюзу. Якщо в рамках роботи механізму буде вирішено, що той чи інший банк необхідно оздоровити чи ліквідувати, на перший план вийде єдиний механізм розв'язання проблем.

Критики ідеї європейського банківського союзу відкидають ці аргументи як надумані та називають новий план порятунку Європи «соціалізацією банківського боргу», який призведе лише до надмірних зловживань. Банки, знаючи, що їх у будь-якому разі врятують платники податків, направлятимуть кошти вкладників у ризиковані проекти.

Щодо України, то у результаті інтеграції українських банків у фінансову систему ЄС перш за все виграють саме клієнти, користувачі банківських послуг. Основними вигодами є забезпечення ефективного й належного захисту інвесторів та інших споживачів фінансових послуг; забезпечення стабільності цілісної фінансової системи України, підтримка співпраці між різними учасниками фінансової системи.

Банківська система України характеризується відносно низькою діловою активністю, рівень розвитку вітчизняного банківського сектору залишається, за загальновизнаними світовими мірками, відносно низьким. Низька капіталізація банків, низька кредитоспроможність переважної частини потенційних користувачів банківських послуг спричинюють надзвичайно високу ризикованість банківської діяльності, ускладнюють підтримку їх ліквідності.

Вітчизняні економічні суб'єкти, в яких з'являються вільні грошові кошти, не можуть їх надійно розмістити в українських банках і віддають перевагу конвертації у стабільну іноземну валюту, інвестуванню в тіньову економіку чи переведенню за кордон.

Основним наслідком євроінтеграції для банківського бізнесу стане консолідація навколо найсильніших фінансових груп. Для виживання в умовах прямої конкуренції українські банки будуть змушені консолідуватися, що неминуче призведе до зменшення кількості банків. Також банкам доведеться оперативнo поліпшувати якість обслуговування клієнтів і розширювати продуктивний ряд або, навпаки, займати вузькоспеціалізовані ніші.

Експерти очікують приплив капіталу в Україну – угода про асоціацію з ЄС поетапно усуває штучні бар'єри на шляху його руху. Це загрожує певними ризиками – ринок капіталу стане більш волатильним і схильним до впливу світової економіки. Але процес заходження капіталу в Україну не буде одномоментним і стрімким. Інвестори дуже обережні, оскільки в Україні зберігаються недосконала судова система і слабка законодавча база щодо захисту прав кредиторів.

З метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної банківської системи НБУ необхідно здійснити суттєві структурні зміни у напрямку сприяння розвитку перспективних форм банкінгу, базуючись на досвіді європейських країн. Укрупнення банківських установ (скорочення їх кількості) дозволить банківській системі України функціонувати в умовах підвищеної конкурентоздатності.

В Україні практично не застосовувалися механізми створення спеціалізованих або ж регіональних банків, які успішно існують у банківських системах європейських країн.

Важливою для банківської системи є діяльність банківських асоціацій та співпраця з аналогічними об'єднаннями розвинутих країн та ЄС. Таким організаціям потрібно організовувати обмін найрезультативнішим досвідом роботи банків, розробляти стандарти здійснення найбільш поширених операцій банків. Варто удосконалювати роботу об'єднань банківських установ, задля ефективнішого представлення їх інтересів, надання взаємних консультацій, можливості підвищення кваліфікації банківського персоналу, узагальнення і розповсюдження досвіду банківської діяльності, особливостей співпраці із органами банківського нагляду.

Європейські стандарти у сфері захисту прав клієнтів банків вимагають формування інституту банківського омбудсмена. Такі інститути працюють у багатьох країнах. В Україні ж такий інститут можна утворити за допомогою Асоціації українських банків при укладенні відповідної міжбанківської угоди. Головними завданням банківського омбудсмена має стати виявлення порушень під час обслуговування банками своїх клієнтів. Даними порушеннями, наприклад, можуть бути: зміна відсоткових ставок без додаткової згоди клієнта, розповсюдження неправдивої інформації у засобах масової інформації, завищення цін на послуги банків та інше. Вирішення різноманітних конфліктних ситуацій банківським омбудсменом буде сприяти підвищенню авторитету банківського сектору і зростанню довіри до нього.

7.2. Принципи, ризики та напрямки політики євроінтеграції банківського сектору України

Головними принципами євроінтеграційної політики у банківському секторі України є:

1) забезпечення економічного суверенітету нашої країни за умов посилення інтеграційних процесів із країнами ЄС;

2) поєднання інтересів України і українського банківського сектору з інтересами країн-членів ЄС під час посилення відповідних інтеграційних процесів;

3) транспарентність механізмів проникнення іноземного капіталу у банківський сектор України, а також його впливу на українську економіку і банківську систему.

До ризиків, пов'язаних з євроінтеграцією банківської системи України належать:

- посилення конкуренції на ринку банківських послуг;
- наростання валютних дисбалансів у структурі активів і пасивів банків;

- збільшення розриву між рівнем розвитку фінансового і реального секторів економіки, розбалансування сукупного попиту та пропозиції, а отже, і платіжного балансу;

- здійснення банками з іноземним капіталом кредитної політики, яка не завжди відповідає інтересам стратегічного розвитку України;

- збільшення зовнішньої залежності банківської системи та каналів впливу нестабільності на міжнародних фінансових ринках на ринок банківських послуг України;

- посилення циклічності розвитку фінансової системи, що вимагатиме вживання потужних антициклічних заходів банківського регулювання, жорсткішого контролю за рухом капіталу, валютним ринком, макроекономічними фінансовими показниками.

Основні напрями інтеграції банківської системи України до Європейського Союзу та заходи щодо їх практичної реалізації такі:

1. Забезпечення стабільності і підвищення конкурентоспроможності вітчизняної банківської системи на міжнародних банківських ринках.

2. Розробка механізму попередження і зниження ризиків; посилення переваг та унеможливлення прояву кризових явищ при інтеграції банківського сектору до європейського співтовариства.

3. Удосконалення функціонування вітчизняної банківської системи в умовах посилення інтеграції України до ЄС.

4. Продовження діалогу з регуляторами банківської діяльності з країн ЄС.

5. Адаптація законодавства у сфері банківського регулювання до норм, прийнятих в ЄС, в основі яких лежать правила Базельського комітету з питань банківського нагляду.

6. Попри те, що розвиток банківської системи України здійснюється в напрямку формування європейської моделі універсалізації банківських установ, варто перейняти досвід зарубіжних колег щодо спеціалізації банківської діяльності

7.3. Іноземний капітал у банківському секторі України

Відповідно до закону України «Про банки і банківську діяльність», «банком з іноземним капіталом є банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному нерезиденту, перевищує 10%. Для створення банку з іноземним капіталом його засновники зобов'язані отримати попередній дозвіл НБУ». Як правило, причиною входження банків на ринки інших держав є пошук неперепоновнених, менш розвинених і ефективних ринків, задля реалізації власних конкурентних переваг, таких як більш якісні послуги, нижчі відсоткові ставки на кредит, більш досконале управління ризиками, більший розмір капіталу.

Станом на 01.06.2023 року із 65 зареєстрованих банків 29 - з іноземним капіталом, у тому числі із 100% іноземним капіталом – 21 банк. Відмітимо, що спостерігається скорочення кількості іноземних банків в Україні. Однак таке скорочення пов'язане зі зменшенням кількості самих банків, проте частка іноземних

банків є досить великою, що тягне за собою як позитивні, так і негативні явища.

Наведені дані свідчать про більшу стійкість банків з іноземним капіталом до впливу несприятливих економічних факторів, порівняно з банками з вітчизняним капіталом. Кількість банків з іноземним капіталом залишалася порівняно незмінною коли загальна кількість банків в Україні значно скоротилася (Таблиця 1).

В Україні експансія іноземного банківського капіталу відбувається переважно за рахунок злиття і поглинання банків, що відбувається такими шляхами:

- повний продаж (іноземний покупець купує контрольний пакет акцій українського банку, який переходить у його власність);

- продаж банку із наступним спільним веденням бізнесу (такий метод використовується для банків, які належать фінансово-промисловим групам та не можуть бути повністю продані іноземним інвесторам);

- ринковий продаж акцій банку на фондовій біржі (цей метод використовують для середній і великих банків, акції який вільно конвертуються на фондовому ринку);

- публічне розміщення акцій українських банківських установ на світових фондових біржах.

Фактори, які змушують іноземних інвесторів продавати свої частки в українських банках або повністю згортати їх діяльність:

1. Економічні фактори:

- падіння економічної активності, що змушує фінансові установи зменшувати обсяги кредитування;

- стримані очікування щодо результатів діяльності банків;

- жорстка монетарна політика НБУ, яка спричинила стрибки ставок на міжбанківському кредитному ринку, зростання обсягів спекулятивних угод на валютному ринку та збільшення середньомісячної ставки кредитування;

- розвиток боргової кризи в Єврозоні (тобто проблеми іноземних фінансових груп за кордоном);

- реформи банківського сектора в контексті вимог «Базель III», що створюють перешкоди для транскордонного фінансування;

- нестійкий курс гривні – через те, що капітали банків в Україні номіновані у гривні, а в міжнародній фінансовій звітності материнської групи вони фіксуються в євро, девальвація гривні по відношенню до долара, спричинила значне скорочення їх капіталів

2. Політичні фактори:

- війна та нестабільна політична ситуація в Україні;

- корупція і загальна складність ведення бізнесу в Україні.

Приплив іноземного капіталу в український банківський сектор призвів до певного перерозподілу на ринку міжбанківського кредитування. Оскільки іноземні інвестори дотримуються більш консервативної політики при відкритті лімітів на міжбанківське кредитування, відбувається їх зменшення для певних банківських установ, визначаються великі розміри мінімальних лотів за міжбанківським кредитуванням, що значно обмежує коло можливих позичальників та підвищує до них якісні вимоги.

Експансія іноземних банків може призвести до розшарування ринку міжбанківського кредитування, коли майже 90% ринку міжбанківського кредитування сконцентрується у 20-23 найбільших банках. А малі банки можуть бути відрізними від кредитування великих банківських установ і підтримки центрального банку.

Також відбулися зміни у структурі активних операцій банківського сектору, оскільки іноземні банки зорієнтовані переважно на рітейл і, тому, кредитування зміщується від виробника до покупця продукції. Варто зазначити, що іноземні банки контролюють більш ніж 65% іпотеки.

Вітчизняна фінансова система розраховувала на істотне здешевлення кредитних ресурсів у результаті припливу засобів материнських іноземних банків. Проте досі цього не сталося. Справа в тому, що вартість кредитних коштів у країні багато в чому залежить від рівня інфляції, який не дає можливості знизити ставки за депозитами, а отже, і за кредитами.

Якщо поділити всі банки за національною належністю їх інвесторів, то банківський ринок України досить розконцентрований. В Україні іноземний капітал належить інвесторам з: Франції, Австрії, Польщі, Нідерландів, Швеції та ін. Проте структура банківського ринку досить мобільна і процеси злиттів і поглинань можуть з часом суттєво змінювати картину власності. Насичення банківського сектору іноземним капіталом практично відбулось.

На зростаючому ринку місця вистачало усім, а от під час криз зазвичай відбувається процес перерозподілу власності. Питання полягає у тому, який із інвесторів найбільше зацікавлений в українських банках, чи в змозі він збільшити свою частку на ринку і які це матиме наслідки для економіки України.

Допуск іноземного капіталу в банківський сектор країни можливий тільки до того рівня, при якому зберігається контроль держави за її банківською системою. Такі обмеження застосовують більшість розвинутих країн, а деякі взагалі заборонили присутність іноземного капіталу в банківському секторі. І у світі це не вважають ігноруванням засад ринкових взаємовідносин або ж порушенням вимог Світової організації торгівлі. Цікаво відзначити, що коли в США іноземні банки заволоділи лише 12% банківських активів, то у керівних колах цієї країни виникли серйозні побоювання щодо встановлення іноземного контролю над банківською системою США.

7.4. Переваги та недоліки присутності іноземних банків в Україні

Присутність іноземних банків та експансія іноземного капіталу в банківський сектор України має як позитивні, так і негативні наслідки.

Позитивними наслідками є такі:

- запровадження сучасних інноваційних методів банківської діяльності (сучасна система управління іноземними банками, новітні інформаційні технології дають змогу поліпшити ефективність функціонування української банківської системи, особливо в кризових умовах);

- підвищення рівня якості систем управління ризиками банківської діяльності;
- збільшення обсягів ресурсів банків і посилення рівня стабільності джерел їх формування;
- збільшення асортименту банківських продуктів, використання комплексного підходу до обслуговування клієнтів із різними потребами;
- використання закордонного досвіду фінансового оздоровлення, реорганізації і реструктуризації банківських установ, особливо у кризових умовах;
- підвищення рівня кваліфікації банківського персоналу.

Головною конкурентною перевагою банків з іноземним капіталом є високий рівень зовнішньої підтримки, тобто можливість швидкого доступу до ресурсів своїх материнських груп. Хоча зовнішня підтримка іноземних банків на території України материнськими компаніями може бути фактором фінансової стабілізації системи, проте така підтримка іноземних банків може призвести до збільшення зовнішньої заборгованості банківської системи України і появи інших специфічних ризиків (ризик дефолту банку за зовнішніми зобов'язаннями, валютні та процентні ризики).

Посилення ролі іноземних банків у банківському секторі, окрім сприяння вищезазначеним додатковим валютним, строковим і географічним ризикам, призводить до певних структурних зрушень:

1. Поглиблення орієнтації банківської системи країни на кредитування діяльності транснаціональних підприємств.
2. Зміна структури кредитування за галузями економіки. Іноземні банки більш схильні до кредитування торгівлі та підприємств з низькою доданою вартістю, ніж високоризикових інноваційних компаній.

Основними негативними наслідками присутності іноземного капіталу є наступні:

- 1) структурні ризики «залежного розвитку», тобто ризик банкрутства материнського банку, можливість загострення соціальних, економічних і політичних ризиків інших країн;

2) можливість розповсюдження іноземного контролю над функціонуванням банків приймаючої країни (контроль за розподілом кредитних коштів);

3) можливість неконтрольованого впливу капіталу з країни;

4) банки з іноземним капіталом можуть послаблювати позиції недостатньо розвинених банків-резидентів країни та призводити до фінансової нестабільності в країні;

5) іноземні банки можуть здійснювати спекулятивну діяльність, не надаючи достатньо якісних послуг чи переслідувати цілі, які несумісні з головними цілями економічної політики країни;

6) проблеми контролю за діяльністю іноземних банків через відмінності у системах банківського регулювання.

Реалізація вказаних ризиків може дестабілізувати роботу банківської системи, зменшити довіру населення до українських банків (існує загроза високого рівню концентрації і обмеження конкуренції з боку іноземних банків).

Частка іноземного капіталу у загальному статутному капіталі банківської системи країни є одним із головних індикаторів її економічної безпеки. Оптимальним вважається значення даного показника у межах 20-25%. Перевищення його порогового значення - 40% указує на значну ймовірність втрати контролю над функціонуванням банківської системи країни з боку державних органів влади.

Зазвичай, виходячи на банківські ринки країн, які розвиваються, іноземні банківські установи не поспішають запроваджувати нові послуги та знижувати процентні ставки за кредитами та іншими активними операціями. Головна мета їх функціонування полягає у контролі фінансових потоків та платоспроможності банківської системи країни, у яку вони інтегруються.

Отже, функціонування іноземних банків у структурі банківської системи України у найближчий час не призведе до зменшення вартості кредитних ресурсів для суб'єктів реального сектору економіки або до зростання прямого інвестування у пріоритетні галузі української економіки, а може спровокувати

певні фрагментарні процеси, що перешкоджатимуть розвитку українського банківського сектору.

Задля поліпшення ефективності регулювання іноземного банківського капіталу варто уникати надмірної його концентрації і монополізації на певному сегменті ринку банківських послуг; забезпечувати відповідний рівень транспарентності джерел зовнішнього інвестування іноземних банків; стимулювати не лише приплив іноземних коштів в українську банківську систему, а і запозичати сучасний досвід, новітнього менеджменту та технологій ведення банківського бізнесу, інноваційних банківських послуг і продуктів, сучасного програмного забезпечення, що заохочуватиме українські банки підвищувати якість обслуговування власних клієнтів.

Завдання для самоконтролю:

1. Проаналізуйте можливі негативні наслідки євроінтеграційних процесів на банківську систему України.
2. Розгляньте переваги розвитку та можливості приливу капіталу при євроінтеграційних процесах.
3. Визначте можливі ризики, пов'язані з євроінтеграцією банківської системи України.
4. Розкрийте вплив європейських стандартів та передового досвіду на розвиток сучасної банківської системи України.
5. Розгляньте основні проблеми, що створює значна участь іноземних банків у складі банківської системи України.
6. З'ясуйте користь від участі іноземних банків у розбудові банківського сектору країни.
7. Охарактеризуйте сучасний рівень участі закордонних установ у функціонуванні вітчизняної банківської системи.

Рекомендована література

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-3 / Верховна Рада України. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2121-14>
2. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 року № 679-14 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України від 16.08.2020 р. № 361-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20>
4. Про платіжні послуги : Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>
5. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23 лютого 2012 року № 4452-6 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/4452-17>
6. Про затвердження Положення про ліцензування банків : Постанова Правління НБУ від 22.12.2018 року №149 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0149500-1824>.
7. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Інструкція затв. Постановою Правління Національного банку України від 28 сер. 2001 р. №368 URL: zakon.rada.gov.ua.
8. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sectoru_ua.pdf
9. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року. Сталий розвиток інновацій, кешлес та фінграмотність. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finteh2025.pdf?v=4

10. Варцаба В.І., Заславська О.І. Сучасне банківництво: теорія і практика: навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. 364 с.
11. Механізми забезпечення ефективності та конкурентоспроможності банківської системи та економіки України : монографія / за заг. ред. Г. Т. Карчевої. Київ : ДВНЗ "Ун-т банківської справи", 2019. 311 с.
12. Організаційно-фінансове забезпечення економічної безпеки банків України: монографія. Копилюк О. І., Журибіда Н. Р., Музичка О. М., Нікольчук Ю. М. Львів: СПОЛОМ, 2021. 240 с.

Інформаційні ресурси

1. Інформаційні ресурси Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Інформаційні ресурси Державної служби фінансового моніторингу України - www.sdfm.gov.ua
3. Інформаційні ресурси Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua>
4. Інформаційні ресурси Міністерства фінансів України URL: <http://www.minfin.gov.ua>
5. Інформаційні ресурси Національного банку України : URL: <http://www.bank.gov.ua>.

Навчально-методичне видання

БАНКІВСЬКИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ

Опорний конспект лекцій

Укладач: Ольга Михайлівна Гладчук

Відповідальний за випуск *Нікіфоров П.О.*

Літературний редактор *Лукул О.В.*

Технічний редактор *Чорасва Г.К.*

Електронне видання

Підписано до друку 06.11.2023.

Умов.-друк. арк. 3,9. Обл.-вид. арк. 4,2. Зам. Н-080.

Видавництво Чернівецького національного університету.
58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002.

